

Siyaset Kurumunun Anayasa Yargısı Üzerindeki Etkilerine İki Örnek: Macaristan Anayasa Mahkemesi ve İsrail Yargı Reformu

Two Examples of the Effects of the Political Institution on the Constitutional Judiciary: The Constitutional Court of Hungary and the Israeli Judicial Reform

ÖZET

Modern bir devletin organlarında kuvvetler ayrılığı ilkesi doğrultusunda yetki paylaşımı yapılmıştır. Genel anlamda yasama organı kural koymakta, bir icra organı niteliğinde olan yürütme organı kuralları uygulamakta, yargı organı ise tüm bu faaliyetlerin hukuka uygunluğunu denetlemektedir. Devlet organları tarafından yerine getirilen faaliyetler anayasal düzenlemelerle sınırlandırılmıştır. Diğer bir ifadeyle, anılan organlar görevlerini ifa ederken anayasaya uygun davranmak zorundadırlar. Ancak maalesef bu ilkeyi belirlemek hiçbir zaman yeterli olmamaktadır. Anayasaya uygun hareket etme ilkesini hayata geçirebilmek için bazı pratik ve etkili önlemlerin alınması adeta zorunluluk arz etmektedir. Bu doğrultuda demokratik rejimle yönetilen ülkelerde çeşitli yollarla anayasaya uygunluk denetimi yapılmaktadır. Günümüzde ülkeler, anayasaya uygunluk denetimi yapacak olan organın yapısına, görev alanına ilişkin farklı oluşumlar ortaya koymuşlardır. Şüphesiz ki anayasaya uygun hareket etme kuralını pratikte sağlayabilmenin en etkili yolu, anayasa yargısının kabul edilmesinden geçmektedir. Anayasa yargısı, anayasaya uygunluk denetiminin yargı organları aracılığıyla yapılması ve anılan denetime ilişkin yöntem ve esasların benimsenmesi anlamına gelir. Ancak anayasallık denetimi yapan yargı organları görevlerini yerine getirirken çeşitli zorluklarla, baskılarla mücadele etmek zorunda kalabilirler. Söz konusu mücadelede en güçlü rakip ise siyaset sahnesinde rol alan aktörlerdir. Kısaca ifade etmek istersek, anayasa yargısı ve siyaset kurumu arasında bir etkileşim söz konusudur. Söz konusu etkileşim anayasa yargısı aleyhine sonuçlanabilmekte, bu doğrultuda anayasaya uygunluk denetimi yapan mahkemelerin görev ve yetkileri sınırlanabilmektedir. Makalede genel hatlarıyla anayasa yargısının niteliği, kapsamı ve anayasaya uygunluk denetiminde örnek bir yüksek mahkeme modeli oluşturan Macaristan Anayasa Mahkemesinin görev ve yetkilerinde 2011 yılında yapılan değişiklik ve yine aynı kapsamda İsrail’de gerçekleştirilmeye çalışılan yargı reformu incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Anayasa Yargısı, Siyaset ve Anayasa Yargısı, Macaristan Anayasa Mahkemesi, İsrail Yargı Reformu.

ABSTRACT

In the organs of a modern state, authority is shared in line with the principle of separation of powers. In general terms, the legislative body follows the rules, the executive body, which is an executive body, implements the rules, and the judicial body supervises the legality of all these activities. Activities carried out by state bodies are limited by constitutional regulations. Countries have put forward different formations regarding the structure and field of duty of the body that will carry out constitutionality review. The most effective way to ensure the rule of acting in accordance with the constitution in practice is through the acceptance of constitutional jurisdiction. Constitutional jurisdiction means carrying out the constitutionality review through judicial bodies and adopting the relevant methods and principles. Judicial bodies that review constitutionality have to struggle with various difficulties and pressures while performing their duties. The strongest rivals in this struggle are the actors who play a role in the political scene. There is an interaction between the constitutional judiciary and the political institution. Aforementioned interaction may result against the constitutional judiciary, and accordingly, the duties and powers of the courts that carry out constitutionality review may be limited. In the article, the change made in 2011 in the duties and powers of the Hungarian Constitutional Court, which constitutes an exemplary high court model in the nature and scope of the constitutional judiciary and constitutionality review and the judicial reform attempted to be carried out in Israel within the same scope are examined.

Keywords: Constitutional Judiciary, Politics and Constitutional Judiciary, Hungarian Constitutional Court, Israeli Judicial Reform.

GİRİŞ

Modern devletlerde kamu organlarından, kuvvetler ayrılığı doğrultusunda belirlenmiş olan görev ve yetkilerini yerine getirirken yasal sınırlar içerisinde hareket etmeleri beklenir (Döner, 2021: 87). Bu kuralın bir varsayımın ötesine geçerek uygulamaya dönüşmesi ise bir takım denge ve denetim mekanizmalarının kabul edilmesini zorunlu kılmaktadır (Kaboğlu, 2005: 25). Fren ve denge mekanizmaları bu doğrultuda hayati bir önem kazanmakta, uygulanmakta olan sistemin varlığı kadar toplumsal barış için de bir zorunluluk haline gelmektedir (Fendoğlu, 2017: 80-83). Keyfilik unsuru taşımayan bir devlet iktidarı ve bunun kullanılması bireyin temel hak ve hürriyetleri açısından büyük bir önem taşımakta, gerçekleşen ihlallerin önlenmesi çoğulcu demokrasi ilkelerinin uygulanmasını gerektirmektedir (Vedel, 1960: 718).

Devletin iç egemenlik gücünden kaynaklanan iktidarını kötüye kullanmasını önleyebilecek iki temel oluşum bulunmaktadır. Bunlardan birincisi gelişmiş bir demokratik sistemin, açık bir siyasi rejimin sonucu olan hassas bir

Fatih Özkul ¹ 

How to Cite This Article
Özkul, F. (2023). “Siyaset Kurumunun Anayasa Yargısı Üzerindeki Etkilerine İki Örnek: Macaristan Anayasa Mahkemesi ve İsrail Yargı Reformu” International Social Sciences Studies Journal, (e-ISSN:2587-1587) Vol:9, Issue:117; pp:9270-9287. DOI: <http://dx.doi.org/10.29228/sss.73192>

Arrival: 25 August 2023

Published: 30 November 2023

Social Sciences Studies Journal is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

¹ Dr., Hâkim, Gaziantep Bölge Adliye Mahkemesi, Gaziantep, Türkiye, ORCID: 000-0002-1082-6856

kamuoyu, ülkeyi ilgilendiren olaylara duyarlı bağımsız basın-yayın organları ve toplumsal bilinçtir (Karamustafaoğlu, 1968: 92). Aslında çok büyük bir etkiye sahip olan bu güç, söz konusu ülkenin demokratikleşme algısı ve seviyesiyle paralel bir yapı sergilemektedir (Feyzioğlu, 1951: 131). Kamuoyunun siyasi aktörler üzerinde oluşturduğu baskı, temel hak ve hürriyetlere duyarlı kitle iletişim araçlarının varlığı, seçmen kitlesini oluşturan halk, devlet organlarını yaptıkları işlemlerde hukuka uygun davranmaya zorlamaktadır (Tunç, 1997: 17). Ancak takdir edileceği üzere bu yol, hukuka uygun davranmayı sağlamaya yönelik önemli bir etken olsa da değişken ve yetersiz kalma ihtimalini bünyesinde barındırmaktadır (Tunç, 1997: 17). Bu konudaki ikinci oluşum ise yargısal usullerle devlet organlarının hukuka (anayasaya) uygun davranmasını sağlamak için kabul edilmiş olan tedbirlerdir. Kabul edilen tedbirler kapsamında devreye yargısal organlar girmekte ve hukukilik denetimi yapmaktadır (Hakyemez, 2004: 106). Anayasa yargısı da anayasaya uygunluk denetiminin yargı organı aracılığıyla yapılması anlamına gelmekte olup, anılan denetimin yöntem ve esaslarını belirleyen bir disiplin olarak karşımıza çıkmaktadır (Kaboğlu, 2005: 311). Yargısal denetim sayesinde anayasal denetim işlerlik kazanmakta, devlet iktidarının sınırları belirlenmektedir. Sonuç olarak anayasa yargısının, anayasaya uygunluk denetiminde en etkin hukuki güvence olarak kabul edildiğini söylemek yanlış bir düşünce olmayacaktır (Keskinsoy, 2018: 539).

Anayasa yargısı bu faaliyetini yerine getirirken çeşitli zorluklarla karşılaşmaktadır. Çünkü çalıştığı alan büyük oranda sistemdeki siyasal aktörlerin de faaliyetlerinin konusudur. Yasama ve yürütme organlarının faaliyetleri anayasaya uygunluk denetimine konu olduklarında, anayasa yargısı ve siyasal sistemi oluşturan kurumlar karşı karşıya gelmektedir. Bu noktada bir meşruluk krizi de ortaya çıkmaktadır (Gülener, 2012: 147). Yasama ve yürütme organları da temelini halktan almakta dolayısıyla siyasal sistemde demokratik meşruluğu sahip olan organlar olarak faaliyet göstermektedir (Özbudun, 2005: 3). Anayasalar, somut, değişmez normlar ihtiva etmekle beraber aslında yoruma açık ve dinamik bir yapı sergilemektedirler (Erdoğan, 1996: 11). Yargılama faaliyeti, yorumlama işleminin somut davaya uygulanması anlamına geldiği için, siyasal kurumlar tarafından alınan kararlar mahkemeler tarafından farklı yorumlanmak suretiyle anayasaya aykırı bulunabilmekte, bu süreç sonucunda da yargı organları sistem içerisinde bir tehlike olarak kabul edilebilmektedir (Caniklioğlu, 2008: 15). Anayasaya uygunluk denetimi sonucunda mahkeme tarafından alınan karar, tüm toplumu siyasi organları etkilemekte, hukuki sonuçlar somut yargılama dosyası ile sınırlı kalmamaktadır (Batum, 2011: 399). Tüm bu süreç, yargılama makamlarının siyasi organların görev alanına müdahalesi, mahkemenin bizzat yasa koyucunun yerine geçmesi, yargının siyasallaşması olarak yorumlanıp beraberinde çok boyutlu tartışmaları getirmektedir (Barnett, 2003:122). Ayrıca anayasanın yorumlanmasında ülkenin tarihsel, ekonomik, sosyolojik koşulları, iktidarda bulunan siyasi hareket ve yorumlama işlemi yapan hâkimlerin siyasi görüşleri gibi etkenlerin de devreye girebileceği düşünüldüğünde, yargılama faaliyetinde siyasi tercih ile anayasaya uygunluk arasında bir kesişme alanı yaratılmaktadır (Barnett, 2003: 123). Bu alanda gerçekleşen görüş ayrılıkları, yasayı yorumlama farklılıkları, anayasaya uygunluk denetimi yapan yargı organlarının sistemi tıkayan birer kurum niteliğinde görülmesine yol açabilmekte ve bu doğrultuda mahkemelerin görev ve yetkilerinin yeniden düzenlenmesi diğer bir ifadeyle “pasifize etme” gündeme gelmektedir (Barnett, 2003: 124). Çalışmanın amacı, anayasa yargısı hakkındaki temel bilgileri okuyucuya sunmak ve anayasa yargısında örnek bir model olan Macaristan Anayasa Mahkemesinin görev ve yetkilerinde 2011 yılında yapılan değişiklikler ile yine benzer şekilde İsrail’de gerçekleştirilmeye çalışılan yargı reformunu değerlendirmektir.

ANAYASA YARGISI

Normlar hiyerarşisinin varlığının kabul edilmesi beraberinde, hiyerarşide alt düzeyde yer alan normların geçerliliklerini daha üstteki normlardan almaları ve ona uygun olmaları gerektiği ilkesini getirmektedir (Gözler, 2008: 7-8). Genel anlamda bakıldığında normlar hiyerarşisi uyarınca hukuk kuralları anayasa, kanunlar ve diğer düzenlemeler şeklinde sıralanmakta, dolayısıyla kanunlar anayasaya uygun olmak zorundadır (Turhan, 2004: 9). Bu süreçteki denetim, yani kanunların anayasaya uygunluğunun denetlenmesi ise karşımıza anayasa yargısını çıkarmaktadır (Kıratlı, 1966: 15-19).

Modern demokrasilerde devlet organlarının yetkilerini ihlal etmelerinin önüne geçmek ve çoğulcu demokrasinin ilkelerini uygulayabilmek için denge ve denetleme mekanizmalarının bulunması gerekmektedir (Tunç, 1997:17). Fren ve denge mekanizmaları bulunmadığı takdirde keyfi yönetim anlayışını taşımayan devlet iktidarını hayata geçirmek neredeyse imkânsız hale gelmektedir (Turhan, 2004: 65). Keyfi olmayan devlet iktidarının kurulması en başta toplumsal barışı gerçekleştirmek ve kişilerin temel hak ve hürriyetlerini korumak için önem arz etmektedir (Turhan, 2004: 66). Denge ve denetleme mekanizmasını gerçekleştirmenin en etkili yolu ise yargı organları aracılığıyla yapılan denetimdir (Türk, 2003: 355). Bu kabulden yola çıktığımızda genel anlamı ile anayasa yargısının, kanunların ve bazı yasama tasarruflarının anayasaya uygunluğunun yargı organları tarafından denetlenmesi anlamına geldiğini söyleyebiliriz (Dal, 1986: 284). Kavramın en geniş tanımı ise “doğrudan doğruya anayasaya riyeti sağlayan her türlü yargı işlemi” şeklinde yapılabilir. (Balta, 1961: 547). Bu tanımdan da

anlaşılacağı üzere anayasa yargısının temel amacı anayasaya uygunluğu sağlamak, aykırılıkları ise müeyyidelendirmektir (Atar, 2007: 179).

ANAYASA YARGISININ ÖN ŞARTLARI

Hukuk devleti ilkesi ve hukukun üstünlüğü, yakın bir geçmişe kadar kanunilik ilkesi ile eş anlamda kullanılmış, ancak zaman içerisinde bu anlayışın yerini anayasanın üstünlüğü ilkesi almıştır (Çağlar, 1989: 167). Hukukun ve anayasanın üstünlüğünün sağlanabilmesi, anayasa yargısının işlerlik kazanabilmesi için bazı ön koşulların bulunması gerekmektedir.

Yazılı Anayasa

Anayasa kavramının tanımı iki şekilde yapılmaktadır. Bunlardan geniş anlamda olanı, anayasanın bir devletin ana kuruluşunu ve bu kuruluşu düzenleyen kuralları ifade etmesidir. Anayasanın dar anlamdaki tanımı ise devletin kuruluşunu ve işleyişini belirleyen kurallar anlamına gelmektedir (Bilir, 2018: 3). Anayasa tabirinden genel olarak ikinci tanım anlaşılır. Her ülkede dar anlamda bir anayasa bulunmasa bile geniş anlamda bir anayasa vardır (Bilir, 2018: 5). Örneğin gelişmiş demokrasinin en büyük temsilcilerinden biri olan İngiltere’de yazılı, yani dar anlamda bir anayasa bulunmasa bile toplumun üzerinde uzlaştığı bir kurallar bütünü bulunmaktadır (Wheare, 1984: 1-3; Eroğul, 1974: 8). Dolayısıyla bir ülkede şekli anlamda bir anayasa bulunmasa bile maddi anlamda bir anayasa bulunabilir. Eğer bir kanun anayasa olarak adlandırılmamış olsa bile devlet organlarını, bu organların ne şekilde oluşacağını, karşılıklı ilişkilerini, bireylerin temel hak ve hürriyetlerini düzenleme altına alıyorsa, yani içeriğinde bir anayasa tarafından hüküm altına alınması gereken konuları barındırıyorsa, bu norm maddi anlamda bir anayasa olarak kabul edilir (Bilir, 2018: 4). Bu kısa bilgi, çalışmanın ilerleyen kısımlarında İsrail Anayasa Mahkemesi hakkındaki değerlendirmelerimiz açısından önem arz etmektedir.

Yazılı anayasa, bir devletin kuruluş ve işleyişini düzenleyen kuralların resmi bir belge halinde yayınlanmış olması anlamına gelmektedir (Alder, 1989: 6). Yazılı anayasalarda devletin oluşum şekli, organları, organlar arasındaki ilişkiler, vatandaşların yönetime katılmaları, temel hak ve özgürlüklerinin korunmasına ilişkin hükümler yer almaktadır (Soysal, 1995: 8). Konumuz açısından düşündüğümüzde anayasa yargısının var olabilmesi için yazılı bir anayasanın da var olması gerekir (Tunç, 1997: 21). Anayasa yargısının temel ölçütü normlar hiyerarşisi ve anayasanın üstünlüğü olduğu için, uyulması gereken bir üst norm (anayasa) bulunmaması halinde, kuralların birbirlerine uygunluğunun denetimi bir karmaşaya dönüşecek ve anayasaya uygunluk denetimi yapılamayacaktır (Kapani, 1981: 285-287). Ayrıca hukuk devletindeki temel ilkenin anayasanın üstünlüğü olduğu ve yargı organları da dâhil tüm erklerin hukuka, dolayısıyla anayasaya uymak zorunda oldukları unutulmamalıdır. Anayasa yargısı sadece hukuk devletini gerçekleştirmenin yollarından biri olarak değil, en etkin aracı olarak görülmektedir (Memiş, 2005: 1-4). Tüm bu sebeplerle, uyulması gereken yazılı bir anayasanın varlığı anayasallık denetiminin en önemli ve ilk koşulu olmaktadır.

Katı Anayasa

Katı ve yumuşak anayasa, yazılı anayasalar açısından yapılan bir ayırım olarak karşımıza çıkmaktadır (Padfield, 1989: 9-10). Katı ve sert anayasa, anayasaların değiştirilmelerinde benimsenen yöntem açısından yapılan bir sınıflandırmadır (Wheare, 1984: 6; 20-21). Katı anayasa, anayasa kuralının normal kanunların tabi olduğu usul ve esas kurallarından farklı ve daha zor şekilde yürürlük kazanabilmelerini ve değiştirilmelerini ifade etmektedir (Scott, 1979: 17). Anayasaların katılığı ve üstünlüğü ilkeleri karşılıklı olarak birbirlerinin hem nedeni hem de sonucu durumundadır. Anayasalar nitelikleri gereği diğer kanunlara göre üstün oldukları için katılışlar ve katılaştıkları için de üstünlükleri pekişmiş olur (Tanör, 1986: 163). Katı anayasaların bulunduğu ülkelerde, üstünlüğün denetimi bu işlev ile görevlendirilmiş anayasa yargısı organları tarafından yapılır. Çoğulcu demokrasilerde yasama organının iradesi normal kanunlarla değiştirilemeyecek katı anayasa kurallarıyla sınırlandırılmış ve anayasaya uygunluğun denetimini yapma görevi de bağımsız mahkemelere verilmiştir (Özbudun, 1993: 158). Kısacası katı anayasaların olmadığı ülkelerde anayasa yargısının denetim işlevini yerine getirebilmesi mümkün değildir.

Denetim Organı

Parlamento çok etkin bir organ niteliğinde olup görev alanı da geniş olduğu için, yaptığı işlemlerin anayasaya uygun olup olmadığını denetleyebilecek bağımsız ve tarafsız bir kurum bulunmadığı sürece, yazılı ve sert anayasanın yasama organının iradesini sınırlayabilmesi çok zordur (Tunç, 1997: 25). Yasama organının kendi vereceği kararı anayasaya uygunluk denetimine tabi tutması ise parlamentoya hâkim olan çoğunluğa göre değişecek ve bu sebeple işlevsellik taşımayacaktır (Lijphart, 1984: 128). Devlet organlarının keyfi ve anayasaya aykırı işlem yapmalarını önleyebilmenin en etkili yolu, bağımsız bir denetim aracının kabul edilmesinde yatmaktadır. Yasa koyucu ancak bu tür bir denetim mekanizmasının var olması halinde kendisini anayasaya uymak

zorunda hissedecek, tasarruflarına bu doğrultuda yön verecektir (Sartori, 1993: 354). Dolayısıyla yasa koyucunun anayasaya aykırı tasarruflarını gerçek anlamda denetlemenin yolu anayasa yargısından ve bu denetimi yapacak olan bir yargı organının varlığını kabul etmekten geçmektedir (Kaboğlu, 2005: 268). Ancak kabul etmek gerekir ki bağımsız ve tarafsız bir yargı organı bulunmadığı takdirde, söz konusu denetimin de bir anlamı kalmayacaktır (Murphy, 2019: 15).

ANAYASAYA UYGUNLUK DENETİMİNİN FARKLI MODELLERİ

Anayasa yargısının varlık sebebinin, kanunların anayasaya uygun olmaları gerekliliğinden kaynaklandığına değinmiştik. Normlar hiyerarşisine uygunluğun denetimini yapmak, yani alttaki normun üstteki norma uygun olup olmadığını araştırmak somut davada yargılamayı yapan mahkeme tarafından yerine getirilebilecek bir faaliyettir ve her zaman yapılabilir. Tarihsel olarak bir inceleme yapıldığı takdirde, Amerika Birleşik Devletleri dışındaki ülkelerde, özellikle Kıta Avrupa'sında yar alan ülkelerde, normal mahkemelerin anayasaya uygunluk denetimi yapmakta kendilerini yetkisiz gördükleri anlaşılmaktadır (Gözler, 2000: 860). Ayrıca anayasaya uygunluk denetiminin II. Dünya Savaşı öncesinde yeterli ilgiyi görmemesi, kanunların anayasaya uygun olmamalarının herhangi yaptırımı tabi tutulmuyor olması da üzerinde durulması gereken bir başka önemli husustur (Gözler, 2000: 860). Anayasaya uygunluğu denetlemekle görevli özel mahkemelerin kurulmasına II. Dünya Savaşı sonrasında özellikle Batı Avrupa ülkelerinde başlanmıştır (Eren, 2018: 625).

Anayasaya uygunluk denetimi, denetimin yapılış zamanına, denetimi yapan organa, denetimin işleyiş şekline ve sonuçlarına göre farklılıklar gösterir. Anılan denetim türlerinin tamamının ayrıntılı bir şekilde incelenmesi çalışmanın boyutunu aşacağından, burada okuyucuya yaygın olarak kullanılmakta olan denetim modelleri hakkında genel bilgiler sunacağız. Kanunların anayasaya uygunluğunun denetimi, denetimi yapan organlar bakımından üç farklı usulde yerine getirilmektedir.

Yaygın Denetim (Amerika Birleşik Devletleri Modeli)

Amerika Birleşik Devletleri anayasa yargısı modeli, kanunların anayasaya uygunluğu denetiminin normal mahkemeler tarafından yapılabileceğini ifade etmektedir (Cappalletti - Cohen, 1989: 73). Amerika'da kanunların anayasaya uygunluğunu denetleme fikri ilk kez Federal Yüksek Mahkemenin 1803 tarihinde vermiş olduğu "Merbury v. Medison" davasında, kanunların anayasaya uygunluğunun her zaman araştırılabileceğine ve anayasaya aykırı bulunan bir kanunun uygulanmayacağına (ihmal edilebileceğine) karar vermesi ile başlamıştır (Gözler, 2000: 861). Amerikan modeli, Amerika dışında Avusturalya, Kanada, Japonya, Norveç, Danimarka ve İsveç gibi ülkelerde de uygulanmaktadır (Cappalletti – Cohen, 1989: 85).

Amerikan modeli anayasa yargısı uyarınca, yargılama aşamasında bir kanunu somut davaya uygulayacak olan hâkim, uygulayacağı normun hiyerarşide daha üstte yer alan bir norm ile çatıştığını düşünürse, üst norma aykırı olan alt normu ihmal edecek ve davayı üst norm hükümleri doğrultusunda çözecektir (Gözler, 2000: 862). Kısacası, bir kanun ile anayasanın çatışması halinde mahkeme, uyumsuzluğu davada uygulanması gereken norm yerine, anayasanın ilgili maddesindeki hüküm doğrultusunda karara bağlayacaktır. Burada dikkat edilmesi gereken nokta, anayasa aykırı olan kanunun "iptal" değil "ihmal" edilmiş olduğudur (Gözler, 2000: 862).

Merkezileşmiş Denetim (Avrupa Modeli)

Avrupa modeli anayasa yargısı uyarınca kanunların anayasaya uygunluğunun denetimi genel mahkemeler tarafından değil, bu iş için kurulmuş özel mahkemeler tarafından yerine getirilir (Cappalletti – Cohen, 1989: 73). Bu modelin ilk örneği, 1920 yılında Avusturya Anayasası ile kurulmasına karar verilmiş olan Avusturya Anayasa Mahkemesidir (Gözler, 2000: 862). İkinci Dünya Savaşı sonrasında ise 1948 yılında İtalya'da, 1949'da Almanya'da Avrupa modeli anayasa mahkemeleri kurulmuştur (Gözler, 2000: 862). Ülkemizde 1961 Anayasası ile kurulmasına karar verilmiş olan Türk Anayasa Mahkemesi de Avrupa modeli sistemine uygunluk göstermektedir. Devam eden süreçte 1976 yılında Portekiz'de, 1978'de İspanya'da anayasa mahkemelerinin kurulmasına karar verilmiştir. Doğu Avrupa ülkelerinde ise anayasa mahkemelerinin kurulmasına Sovyetler Birliği'nin çöküşünden sonra 1990'lı yıllardan itibaren hızlı bir şekilde başlanmıştır (Gözler, 2000: 862).

Avrupa modeli uyarınca genel mahkemeler, önlerindeki davada uygulayacakları bir kanunun anayasaya aykırı olduğu kanaatine varırlarsa o kanunu ihmal ederek doğrudan anayasa hükmünü uygulayamazlar. Genel mahkemeler böyle bir durumla karşılaşmaları halinde, yargılamada uygulanacak olan kanunun anayasaya aykırı olduğuna yönelik iddialarının çözümü için anayasa mahkemesine başvurmak zorundadırlar (Eren, 2018: 627-628). Kanun hükmü ile anayasa maddesi arasındaki çatışma, yargılamayı yapan mahkemece değil denetimi yapmakla görevlendirilmiş olan anayasa mahkemesi tarafından çözülecektir (Gözler, 2000: 863).

Karma Sistem (Fransa Modeli)

Yukarıda belirtilen sistemlere ek olarak, Fransa ve Fransa'nın etkisinde kalmış devletlerde bir başka denetim modeli uygulanmaktadır. "Ön Denetim" veya "Önleyici Denetim" olarak da adlandırılan bu denetim modelinde, anayasaya uygunluk denetimi yapmakla görevlendirilmiş olan mahkeme, kabul edilmiş ancak henüz onaylanmamış kanunların anayasaya uygunluğunu denetleme yetkisine sahiptir (Uslu, 2018: 66). Fransa'da 1958 yılına kadar parlamentonun egemenliği ilkesi hâkim olduğu için, 1958 Anayasası'nda anayasa mahkemesi ile ilgili bir düzenleme kabul edilmemiştir (Uslu, 2018: 68). Bu boşluk, bir mahkeme olmaktan ziyade idari ve siyasi bir kurum olarak tasarlanan Anayasa Konseyi ile tamamlanmaya çalışılmıştır. Konsey, ancak 1970'li yıllardan sonra vermiş olduğu kararlarla, kendisinin anayasa yargısı mahkemesi niteliğinde bir organ olduğunu kabul ettirmiştir (Uslu, 2018: 68). Fransa'nın etkisi altında kalmış olan Cezayir Demokratik Halk Cumhuriyeti, Komor Adaları (Komorlar Birliği), Cibuti, Fildişi Sahili Cumhuriyeti, Fas Krallığı ve Mozambik Cumhuriyeti'nde Fransız tipi anayasaya uygunluk denetim modeli uygulanmaktadır (Uslu, 2018: 68).

Denetim Modellerinin Karşılıklı Avantaj ve Dezavantajları

Yukarıda temel özelliklerini sunmuş olduğumuz Amerikan ve Avrupa modelleri ile Fransa modellerinden birinin ötekine üstün olduğunu söylemek zor bir olgudur. Dikkatli bir inceleme yapıldığında, her birinin diğerine karşı avantaj ve dezavantajları olduğu anlaşılacaktır. Avrupa sistemi anayasa yargısı modelinin işleyişi, bir kanunun çıkar çıkmaz veya çıktıktan kısa bir süre sonra anayasaya uygunluk denetimine tabi tutulmasına imkân sağlamaktadır (Eren, 2018: 627). Amerikan sistemi ise kabul edilen usul sebebiyle böyle bir sürece izin vermez. Ancak Amerikan modeli hukuk mantığı açısından daha tutarlı bir sistem arz etmekte, kanun ile anayasa arasındaki çatışma hâkimin hukuk mantığı ile çözümlenmektedir. Yargılamayı yapan genel mahkemede görevli olan hâkim, mesleği gereği bir kanunun anayasaya uygun olup olmadığı hakkında kanaat yürütme yeterliliğine her zaman sahiptir ve aslında bu onun esas görevlerinden birisidir (Aliefendioğlu, 1995: 35-36). Bu kabulün tersine Avrupa modelinde kabul edilen anayasa mahkemeleri, anayasaya aykırılık iddiası önlerine usulünce önlerine gelmeden bir normun anayasaya uygun olup olmadığı hakkında karar veremezler (Eren, 2018: 628). Fransız modeli ise anayasaya aykırı bir kanunun hiç yürürlüğe girmemesi, hukuk dünyasında hiç uygulanmaması açısından önem taşımaktadır. Bu yolla anayasaya aykırı kanunlar baştan engellenmektedir. Ancak bu denetim modelinin tüm beklentileri karşılayacağı söylenemez. Anayasaya uygun gözükken bir kanun, uygulama aşamasında anayasaya aykırı hale gelebilir (Eren, 2018: 629).

ANAYASA YARGISI DENETİMİNE KONU OLAN İŞLEMLER

Modern demokrasinin en önemli kurallarından birisi, yürütme organlarının bağımsız kabul edilemeyecekleri ve özellikle parlamentoların yasama fonksiyonunu yerine getirirken ihlal edemeyecekleri bazı yüksek hukuk kurallarının bulunması yönündedir (Aldıkaçtı, 1982: 124). Yasama organı tarafından çıkarılan hiçbir yasa, uyulması gereken yüksek hukuk kuralına aykırı olmamalıdır (Brewer, 1989: 89). Hukuk devleti ilkesini ve norm denetimi düşüncesinin güçlenmesini sağlayan bu kabul, anayasa yargısının felsefesinde çok önemli bir yer işgal etmektedir (Brewer, 1989: 89-90).

Anayasa yargısının denetimin amacı hukuki işlemleri hiyerarşik yapıda daha üstte bulunan kurallar ile uyumlu hale getirmek olduğu için, denetlenen işlemlerin alanı ülkeden ülkeye, anayasadan anayasaya önemli değişiklikler gösterir (Kaboğlu, 1992: 65-66; Brewer, 1989: 91). Günümüzde anayasa yargısı uygulamaları sadece norm denetimini, yani kanunların anayasaya uygunluğunu denetlemek ile sınırlı kalmamakta, bu denetimin yanında başka birçok fonksiyonu da yerine getirmektedir (Stone, 1994: 461-462). Örneğin bugün modern anayasa yargısı, temel anayasal hakların korunmasına yönelik denetimlerde, devlet organları arasında çıkan uyuşmazlıkların çözümünde, üst düzey kamu görevlilerinin görev suçlarından dolayı yargılanmalarında, siyasal partiler, seçimler ve halk oylamaları gibi konularda baş aktör konumundadır (Tunç, 1995: 299). Bu başlık altında anayasa yargısının denetlediği konuları genel bir yaklaşımla sunacağız. Sunacağımız bu temel bilgiler, çalışmanın konusu olan siyaset kurumunun anayasa yargısı üzerindeki etkileri ile, Macaristan Anayasa Mahkemesinin görev ve yetkilerinde 2011 yılında yapılan değişikliğin ve İsrail'de kısmen gerçekleştirilmiş olan yargı reformunun okuyucu tarafından daha sağlıklı anlaşılmasına yol açacaktır.

Kanunların Anayasaya Uygunluğunun Denetimi

Yazılı ve katı anayasaya sahip olan ülkelerde, devlet organları tarafından yapılan işlemler aynı seviyede olmadıkları için, yürürlükteki normlar kademelenmiş ve bir hiyerarşiye tabi tutulmuştur (Brewer, 1989: 90-91). Yargısal ve idari kararlar gibi işlemler dolaylı yoldan, yasama organının çıkardığı kanunlar ve kanunlara eş değer diğer metinler ise doğrudan anayasaya tabi kurallardır (Brewer, 1989: 92). Kanunlar, parlamento içtüzükleri, kanun hükmünde kararname, federal veya bölgesel organlar tarafından çıkarılan normlar ve uluslararası sözleşmeler

gibi düzenlemelerin anayasaya ve anayasa yargısına tabi olması bir devletin demokratiklik seviyesini belirlemede ölçüt olarak da kullanılabilir (Steinberger, 1992: 11). Dünya geneline bakıldığında ise Anayasa yargısının denetimine en çok konu olan normların yasalar, parlamento içtüzükleri ve uluslararası sözleşmeler olduğu görülmektedir (Tunç, 1997: 35). Kanunlar, kişi temel hak ve hürriyetlerinin kullanılmasında, sınırlanmasında, sınırların ölçütlerinin belirlenmesinde, devlet organlarının yönetime katılmasında kullanılan en önemli parlamento kararlarıdır (Gözler, 2000: 499). Kanunlar olmadan devlet yönetilemez, toplumsal hayat devam ettirilemez. Dolayısıyla kanunların anayasaya uygunluğunu denetlenmek, hukuka dayanan yönetimi, hukuk devletini ve anayasanın üstünlüğünü kabul etmenin en önemli şartlarından birisini oluşturmaktadır (Teziç, 2012: 232). Anayasa yargısı da kanunların anayasaya uygunluğunun denetimi yapmak suretiyle bu amaca hizmet eden önemli bir fonksiyon üstlenmektedir.

Devlet Organlarının Eylem ve İşlemlerinin Anayasaya Uygunluğunun Denetimi

Hukuk devletinde devlet organları, anayasa tarafından kendilerine tanınan yetkileri yine anayasaya uygun şekilde kullanmak zorundadırlar. Temel hak ve hürriyetlere aykırı işlem ve eylemlerin yapılması, görevli olunmayan konularda karar alınması, anayasal yükümlülüklerin ihlal edilmesi, devletin en üst kurumları tarafından yapılmış olsalar da anayasa yargısının denetimine tabi olacaklardır (Aliefendioğlu, 1991: 429). Yine, devlet organları arasında çıkan uyuşmazlıkları hakem sıfatıyla çözmek de anayasa yargısının bu denetim türüne aittir ve birçok ülkenin anayasasında konuya ilişkin özel düzenlemeler bulunmaktadır (Gürbüz, 1981: 157).

Merkezi Yönetimler ve Bölgesel Yönetimler Arasında Çıkan Yetki İhtilaflarının Çözümü

Yetkilerin dikey şekilde dağılımına sahip olan ülkelerde anayasa yargısının bir görevi de, yönetim organları arasında çıkan yetki ihtilaflarını çözüme bağlamaktır (Dahl, 1993: 239-241). Örneğin federal devlet yapısına sahip olan ülkelerde federal devlet ile federe devletler arasında veya federe devletlerin kendi aralarında ortaya çıkan anayasal yetki ihtilafları anayasa yargısı aracılığıyla giderilmektedir. Aynı durum otonom bölgelerde eyaletlerin mevcut olduğu ülkelerde de geçerlidir (Dahl, 1993: 242). Devletler kendi içlerinde yaşadıkları çatışmaları, tarafsız, anayasal yetkilerle donatılmış, politik kaygılar taşımayan üyelerden oluşan bir kurum tarafından çözülmesini istemiş ve bu görevi de anayasa yargısına vermişlerdir (Steinberger, 1992: 23; Vedel, 1993: 73). Anayasa yargısının devlet organları arasında çıkan yetki ihtilaflarını denetlemesi, karşıt gruplar arasında çıkacak çatışmaları önleyeceği gibi, çoğunluğun azınlık üzerinde hâkimiyet kurmasını da engelleyecektir (Müller, 1988: 106; Vedel, 1993: 749). Bu tür yetki uyuşmazlıklarının konusunu çoğunlukla merkezi hükümet ile bölgesel hükümetler, bölgesel yönetimlerin kendi aralarında idari ve yasamayla ilgili işlemleri sebebiyle çıkan ihtilaflar oluşturmaktadır (Steinberger, 1992: 24). Devlet organları arasında çıkacak olan bu uyuşmazlıkların çözümü ülke anayasalarına göre farklılık göstermektedir. Ancak nasıl bir sistem kabul edilmiş olursa olsun, işlemi yapan kurumun tasarrufu anayasaya aykırı ise hukuka aykırılık anayasa yargısı tarafından giderilmektedir (Kessler, 1972: 73; Tunç, 1997: 40).

Bireylerin Anayasal Haklarının Korunması

Anayasa başvurusu (anayasa şikâyeti), kişilerin temel haklarını kamu ihlallerine karşı koruyan bir anayasa yargısı kolu olup temel amacı, kişi özgürlükleri ile haklarını etkili bir şekilde güvence altına almaktır (Yenisey, 1995: 132). Kişisel hakların korunması bazı etkin denetim mekanizmalarının kabulünü zorunlu kılmaktadır (Sabuncu, 1982: 142). Bu doğrultuda bazı ülkelerde mahkemeler kişilerin temel hak ve hürriyetlerini korumakta ün kazanmıştır. Örneğin Amerika Birleşik Devletlerinde Federal Yüksek Mahkeme 1937 tarihinden itibaren vermiş olduğu kararlarında, özellikle bireysel hakların korunmasına önem vermiş, bu sayede özgürlük ve hakların mahkemesi olarak tanınmıştır (Yenisey, 1995: 131). Yine aynı örneği uygun olarak Fransız Danıştay ve idare mahkemeleri, kişinin sahip olduğu temel hakları korumakla ün kazanmıştır (Steinberger, 1992: 25). Anayasa başvurusu yoluyla anayasa yargısı, kişi hak ve özgürlüklerinin ihlalini incelemekte, denetlemekte ve bu sayede anayasaya uygunluk ilkesinin devlet kurumları tarafından kabul edilmesini sağlamaktadır (Tunç, 1997: 41). Anayasa başvurusunun uygulama biçimleri ülkeden ülkeye farklılık gösterse de, temel amaç anayasallık denetimini sağlamak, bireylerin temel hak ve hürriyetlerini güvenceye almaktır (Gören, 1995: 99). Anayasa başvurusu yolu, Almanya, Avusturya, İspanya, Macaristan, Polonya, İsviçre, Güney Kore, Portekiz, Meksika Arjantin ve ülkemiz gibi pek çok ülkede uygulanmaktadır (Pekcanitez, 1995: 347-350). Anayasa başvurusu yolunda yargı organının denetimi, sadece itiraz konusu işlem veya eylemin anayasayı ihlal edip etmediğini tespit etmekten ibaret olup, denetim organı itiraza konu eylemin genel olarak hukuksuzluğuna veya uygulanan bir kanun maddesinin iptaline karar veremez (Kommers, 1989: 30).

Yerel Yönetimlerin Anayasal Başvurularının Karara Bağlanması

Anayasalarda yerel yönetim organlarına, özerk bölgesel yönetimlere, anılan kurumların kendi aralarında kurdukları birliklere kısmi hak ve yetkiler tanınabilir (Tunç, 1997: 449). Bu anayasal yönetim ve birliktelikler, kendilerine tanınmış olan yönetme haklarının ihlal edilmesi durumunda, yapılan ihlale karşı anayasal haklarını arama yoluna gidebilirler. Örneğin İsviçre’de yerel komiteler anayasal bir ihlale karşı İsviçre Federal Yüksek Mahkemesine başvuruda bulunabilme hakkına sahiptir (Tunç, 1997: 44). Aslında anılan uygulama, kişisel hakların ihlaline karşı getirilen anayasa başvurusuna benzerdir. Bu tür anayasaya uygunluk denetimi yolunda anayasa yargısı organı, başvuru üzerine harekete geçerek bölgesel organları yasal olmayan devlet müdahalelerine karşı korumaktadır (Blair, 1981: 288).

Dini Toplulukların Anayasal Başvurularının Karara Bağlanması

Homojen yapı sergilemeyen ülkelerde dini topluluklara (religious societies) çeşitli anayasal haklar tanınması çoğulculuk ilkesinin bir gereğidir. Örneğin, 1949 tarihli Alman Anayasası’nın 140. maddesinde dini topluluklara çeşitli haklar tanınmıştır (Steinberger, 1992: 30). Yine anılan Anayasa’dan önceki Weimar Cumhuriyeti Anayasası’nın 138. maddesinin 2. fıkrasında da dini toplulukların kendilerine ait kurumları ve hakları olduğu, tüm bu hakların anayasal teminat altına alındığı düzenleme altına alınmıştır (Kommers, 1989: 505; 517; 518). Devlet ile dini topluluklar arasında anayasal haklardan doğan çatışmalar anayasa yargısı yoluyla çözülecektir.

Anayasayı İhlal Davalarıyla İlgili Yargılamaların Yapılması

Devlet kurumunda görev alan ve yetkisini millet ve anayasadan alan bazı yüksek kamu görevlilerinin görevlerinden dolayı yargılanmaları, anayasayı ihlal edip etmediklerinin bir ceza davası sonucunda tespiti, birçok hukuk sisteminde anayasa yargısı organlarının (özel yargı mercilerinin) görevleri arasında sayılmıştır (Uslu, 2018: 209). Devlet başkanları, hükümet üyeleri, yüksek mahkeme başkan ve üyeleri, yüksek yargı organı mensupları görev suçlarından dolayı bu mahkemelerde yargılanırlar. Söz konusu mahkemelere çoğunlukla “Yüce Divan”, yargılama işlemine de “Yüce Divan Yargılaması” adı verilir (Öztürk, 1995: 59). Yüce Divan mahkemelerinin görevleri, kişi ve yetki bakımından sınırlı olup sadece kamu görevlileri hakkında görev suçlarından dolayı yargılama yapmaktan ibarettir (Azrak, 1984: 11). Yüce Divan yargılamasında benimsenen sistemler ülkeden ülkeye farklılıklar göstermektedir. Bu değişiklikler daha çok yargılanma usulleri ve ön şartları ile ilgilidir. Örneğin Avusturya Anayasası’nın 142. maddesindeki düzenleme uyarınca, Federal Meclis kararı olmadan Devlet Başkanı hakkında dava açılmayacaktır. Federal hükümet üyeleri hakkında dava açılması için de Federal Meclisin bu yöndeki kararına ihtiyaç vardır (Azrak, 1984: 11-12). Portekiz, İspanya ve Yunanistan’da ise farklı prosedürler uygulanmaktadır (Steinberger, 1992: 31). Yunanistan Anayasası’nın 86. maddesi uyarınca, hükümet üyeleri hakkında yasama organının kararı ile açılan davalar, anayasa mahkemesi tarafından değil, 12 kişiden oluşan bir hâkimler kurulu tarafından görülmektedir. Yargılamayı yapacak olan hâkimler, Meclis başkanı tarafından (Speaker Of Parliament) Yüksek Mahkeme üyeleri ve temyiz mahkemeleri başkanları arasından ad çekme yoluyla belirlenmektedir (Steinberger, 1992: 32). Yine Fransa’da Bakanlar görevlerinden dolayı Anayasa’daki düzenleme gereği Yüksek Adalet Divanı tarafından yargılanırlar (Tunç, 1997: 46-47). Bu tür örnekleri çoğaltmak mümkündür (Brezekinski, 1993: 153-154).

Siyasi Parti Faaliyetlerinin Anayasaya Uygunluğunun Denetlenmesi

Siyasi partiler bir ülkede demokrasiye yön veren, yasama ve yürütme organlarının oluşumunda büyük pay sahibi olan kurumlardır (Daver, 1986: 93-98). Siyasi fikirlerin parti haline gelerek örgütlenmesinden ibaret olan bu kurumlar, demokratik düzende çok önemli bir fonksiyon üstlenmektedirler (Daver, 1986: 99). Modern demokrasilerde serbest bir şekilde kurulup özgürce faaliyet gösteren bu kurumlar, kendilerine tanınmış olan hakları, yaşamalarına olanak veren düzen aleyhine kullanamazlar (Perinçek, 1968: 113). Bu sebeple demokratik düzenin zorunlu unsuru olan siyasi partilerin kuruluşları, amaçları ve faaliyetleri anayasaya uygunluk açısından denetime tabi tutulmalıdır (Daver, 1986: 107). Siyasi parti yönetiminin keyfi davranışlar sergilemesini önlemek, demokratik rejime, anayasada kabul edilen ilkelere ve hürriyetlere yönelik olumsuz faaliyetleri engellemek, bu kurumların anayasa yargısının denetimine tabi tutulmasından geçmektedir (Daver, 1986: 106). Şüphesiz ki bir ülkede siyasi partilerin denetimi yasama organı tarafından da yapılabilir. Ancak bu denetimin bağımsız ve tarafsız bir yargı organı tarafından yapılması, demokratik düzenin işlerliği ve devami için çok daha etkili bir yol olacaktır (Tunç, 1997: 50). Almanya, Polonya, Bulgaristan, Türkiye gibi ve daha birçok ülkede bu denetim anayasa yargısı yoluyla yapılmaktadır (Eroğul, 1994: 35; Tunç, 1997: 50-51).

Seçimlerin Anayasaya Uygunluğunu Denetlenmesi ve Bu Doğrultuda Devletin Üst Organlarının Oluşumuna Katkı Sağlanması

Seçimlerin hukuki denetiminin anayasa yargısı yoluyla yapılması, hem anayasaya uygunluğun hem de tarafsız bir organın garantörlüğünün sağlanmış olması sebebiyle önem arz etmektedir (Steinberger, 1992: 32; Vedel, 1993: 73).

Demokratik hukuk devletlerinde, yönetim sisteminin çeşitli seviyelerinde görev alacak olan kişiler seçim yoluyla belirlenmektedir (Tunç, 1997: 52). Uygulamaya bakıldığında, tüm seçimlerin değil, devletin üstün organlarıyla ilgili seçimlerin anayasa yargısına bırakılmış olduğu görülmektedir (Steinberger, 1992: 33; Vedel, 1993: 75). Bu doğrultuda çoğunlukla yasama organı ve devlet başkanı seçimlerinin denetimi anayasa yargısının görev alanına sokulmuştur (Kaboğlu, 1992: 108). Anayasa yargısı organı bu denetim faaliyetinde seçimlerin anayasaya uygunluğu yönünden değerlendirme yapmakta, diğer bir ifadeyle kendisini “hukuka uygunluk” ile sınırlandırmaktadır. Örneğin Fransa Anayasası’nın 58, Portekiz Anayasası’nın 127 ve 225. maddeleri uyarınca, anayasa yargısı organları seçimlerin anayasaya uygunluğunu denetlemektedir. Portekiz Anayasa Mahkemesi, devlet başkanı seçimlerinde tek itiraz makamı, yasama organı üyeleri ve yerel yönetimlerle ilgili seçimlerde ise son itiraz mercii konumundadır (Guesdes, 1987: 87-88). Yine, Bulgaristan Anayasa Mahkemesi, devlet başkanı ve vekili ile yasama organı üyelerinin seçimlerini anayasaya uygunluk açısından denetime tabi tutmaktadır (Steinberger, 1992: 34). Avusturya Anayasa Mahkemesi, devlet başkanının, meclis üyelerinin, federe devlet hükümeti üyelerinin ve belediye meclisi üyelerinin seçimlerini denetleyebilmekte, yaptığı denetim sonucunda meclis üyelerinin, meslek kuruluşları karar organları üyelerinin üyeliklerini düşürebilmektedir (Azrak, 1984: 159). Bu örnekleri çoğaltmak mümkündür.

SİYASET KURUMUNUN ANAYASA YARGISI İLE İLİŞKİSİ VE BU KAPSAMDA ORTAYA ÇIKAN SORUN: ANAYASA YARGISININ MEŞRULUĞU

Siyaset Kurumu ve Anayasa Yargısı Arasındaki Zorunlu İlişki

Anayasalarda bir devlette yürürlükte olan hukuk kurallarından en üstün olanın ifade edildiğini, siyasal sistemin nasıl kurulacağını, örgütleneceğinin, kim tarafından hangi usullerle kullanılacağını düzenleme altına alındığını yukarıda açıklamıştık. Yine bu unsurlara ek olarak, anayasaların çok önemli bir fonksiyonunun da kişilerin temel hak ve hürriyetlerini korumak, ödevleri belirlemek olduğuna dikkat çektik. Anayasa yargısını ise geniş anlamda, anayasaya uygunluğu sağlamaya yönelik bir yargılama faaliyeti olarak tanımladık.

Siyaset, en basit tanımıyla, insanların birbirleriyle toplum halinde yaşamalarının genel kurallarını belirleyen, bunlara yön veren, koruyan ve gerektiği takdirde değiştiren bir faaliyet olarak tanımlanabilir (Heywood, 2018: 274-276). Ancak bu basit tanıma rağmen siyaset kurumu bünyesinde birçok zorluklar taşımaktadır (Eroğul, 2012: 19). Bir toplum, farklı siyasi düşüncelere, dinlere inanan, hayat görüşleri farklı bireylerden oluşabilir. Tüm bu toplulukların yasama organında temsil edilmeleri, yasama organını oluşturan çoğunluğun, temsil edilmeyen çoğunluğu ilgilendiren konular hakkında karar alması, birbiriyle uyuşmayan siyasi fikirlerin aynı yasama organında bulunması gibi durumlar çeşitli uzlaşmazlıklara sebep olmakta ve siyaset kurumunu bir “çatışma alanına” çevirebilmektedir (Heywood, 2018: 274-276; Kışlalı, 1987: 245-247). Siyaset kurumunun özellikle toplumun geleceği ile ilgili kararlar alması durumunda, bu çatışma genele yayılabilmekte ve ülkenin geleceğini tehdit edebilmektedir (Eroğul, 2012: 20; Heywood, 2018: 278; Kışlalı, 1987: 250).

Toplumun geleceği ile ilgili bu tür bir çatışmanın çıkması halinde veya bu ihtimalin belirmesi durumunda, sürece bağımsız ve tarafsız bir hakem konumunda olan anayasa yargısı girmekte ve adeta siyaset ile hukuk arasında zorunlu bir ilişki doğmaktadır (Yıldırım, 2021: 575). Modern demokrasilerde siyaset kurumundan beklenen, toplumu ilgilendiren kararları alırken, anayasaya, anayasanın üstünlüğüne uygun hareket etmesi, hak ve özgürlükleri koruması, işlemlerinde çoğulculuk ilkesini göz önüne almasıdır (Yıldırım, 2021: 575). Anayasa yargısı, bu ilkelere aykırı hareket edilmesi halinde, kuvvetler ayrılığı ilkesi uyarınca “dengeleme ve denetleme” işlevini yerine getirecektir (Akın, 1979: 291). Dolayısıyla siyasi kurumlar ve anayasa yargısı arasındaki ilişki gözlemlendiğinde, anayasa yargısının gerçekleştirdiği denetimin bir sonucu olarak siyasal iktidar ile her zaman karşılıklı bir etkileşim içerisinde bulunduğu ve bunun kaçınılmaz olduğu anlaşılmaktadır (Heywood, 2018: 426).

Siyaset kurumu ve anayasa yargısı arasındaki bu dengeleme ve denetleme ilişkisi her zaman kuvvetler ayrılığı ilkeleri doğrultusunda işlemez. Neredeyse dünyanın her devletinde yasama ve yürütme organları, bu ilişkide üstün, yön veren taraf olmak istemiş ve adımlarını bu doğrultuda atmışlardır (Yıldırım, 2012: 575). Siyaset kurumunun anayasa yargısı üzerinde egemenlik kurma isteği, yargı organının bağımsızlığı ve tarafsızlığı ve anayasanın üstünlüğü ilkesi yönünden çok büyük problemler ortaya çıkarabilir. Bu düşünceden hareket edildiğinde, anayasa yargısı ile siyaset kurumu arasındaki ilişkinin, temel hak ve hürriyetlerin korunması, devlet organlarının anayasaya uygun hareket etmesi, çoğulculuğun sağlanması, modern demokrasinin gelişimi, hukuk devleti ilkesinin pratikte uygulanması gibi konularda toplumu doğrudan etkileme gücüne sahip olduğu anlaşılmaktadır (Gülener, 2012: 309-311).

Karşılıklı İlişkidен Ortaya Çıkan Sorun: Anayasa Yargısının Meşruluğu

Anayasalarda düzenleme altına alınmış olan hükümler, sabit değişmez norm niteliğinde olsalar da yorumlanmak zorundadırlar (Güriz, 2005: 60-66; Yıldırım, 2021: 573). Aslında bu durum onların durağan olmanın aksine, dinamik ve değişebilen bir yapı sergilemelerine, dolayısıyla uzun ömürlü olmalarına da yol açar (Müller, 2009: 37). Anayasanın yorumlanma biçimine göre ilgili hükümler tüm topluma ve devlet yönetimine uygulanma olanağına kavuşurlar (Gözler, 2000: 235). Dolayısıyla anayasa normlarının yorumlanma suretiyle uygulanmaları yönteminin aslında bir ihtiyaçtan doğduğu da söylenebilir. Anayasanın yazılı bir metin olması, değişen toplumsal ihtiyaçlara göre yorumlanması gerekliliğini de beraberinde getirmektedir (Esen, 1972: 17-18). Zaman içerisinde bu ihtiyaçtan doğan zorunluluk, anayasaların yorumlanarak uygulanması yönteminin anayasa yargısında geniş bir uygulama alanı bulmasına yol açmıştır (Aliefendioğlu, 1996: 172-175).

Anayasa hükümlerinin yorumlanarak uygulanması, avantajlar ile birlikte dezavantajları da beraberinde getirmiştir (Yıldırım, 2021: 573). Bu dezavantajların en önemlisi, anayasa yargısında görev alan hâkimlerin politik görüşleri, o zaman dilimi içerisinde mevcut olan siyasal koşullar, ülkenin sahip olduğu ekonomik ve kültürel şartlardır (Işıktaç, 2004: 173). Anayasayı yorumlayan yargı görevlileri, siyasi organlar tarafından alınan kararları, önlerindeki uyumsuzluğu, anayasaya uygunluk ve hukukilik sınırlarının dışında “yerindelik” açısından denetledikleri takdirde karşımıza anayasa yargısının demokratik meşruluğu sorunu çıkmaktadır (Fallon, 2012: 1790). Anayasayı yorumlayan yargı mensuplarının, siyasi aktörlerin yerine geçerek onların kararlarını ideolojik açıdan denetlemeleri, kurucu iktidarı anayasayı değiştirmeye, anayasa yargısı denetimi yapan kurumlar hakkında yeni düzenlemeler yapmaya sevk edebilir (Gözler, 2000: 860-861). Çalışmanın önceki bölümlerinde, anayasa yargısının temel varlık sebebinin anayasanın üstünlüğünü sağlamak, normların anayasaya uygunluğunu denetlemek olduğunu belirtmiştik. Kısacası, anayasaya uygunluk denetimi yapan organların bu varlık sebebinden ayrılarak, normlar hiyerarşisini denetlemek ve aykırılıkları müeyyidelendirmek yerine, yasa koyucu yerine geçer nitelikte karar almaları, yapılan denetimin meşruluğu üzerinde de soru işaretleri doğurmaktadır. (Gözler, 2000: 860). Bu sorun karşısında, anayasa yargısının meşruluğunu sağlam bir temele oturtmak için anayasa mahkemesi üyelerinin halk tarafından seçilmeleri fikri ortaya atılmıştır (Gözler, 2000: 861).

SİYASET KURUMUNUN ANAYASA YARGISI ÜZERİNDEKİ ETKİLERİNE İKİ ÖRNEK: MACARİSTAN ANAYASA MAHKEMESİ VE İSRAİL YARGI REFORMU

Çalışmanın bu bölümünde, siyaset kurumu ile anayasa yargısı arasındaki ilişkiler ve bunların sonuçları çerçevesinde, anayasa yargısında örnek bir kurum olarak gösterilen Macaristan Anayasa Mahkemesi hakkında yapılan değişiklikler ile, yine aynı kapsamda yakın zamanda İsrail’de “yargı reformu” adı altında gerçekleştirilmeye çalışılan ve İsrail Yüksek Mahkemesinin görev ve yetki alanını ilgilendiren düzenlemeyi ele alacağız.

Macaristan Anayasa Mahkemesi

Macaristan Anayasa Mahkemesi, hukuk devleti ilkesini gerçekleştirmek, bireysel hak ve özgürlükleri korumak, devlet organları arasındaki yetki uyumsuzluklarını çözmek ve kendisine verilen diğer görevleri yerine getirmek amacıyla 1989 yılında kabul edilen Kanun ile kurulmuş ve 1.1.1990 tarihinde faaliyete geçmiş bir anayasa yargısı organıdır (Özbudun, 1993: 106; Kaboğlu, 1992: 18; Klinsberg, 1993: 44-45). Macaristan anayasa yargısı modelinin temelinde yukarıda temel özelliklerini belirttiğimiz Avrupa anayasa yargısı modeli bulunsada, anılan sistemden farklı uygulamaların izleri de görülmektedir (Paczolay, 2012: 367). Anayasa Mahkemesine tanınan yetkiler arasında en dikkat çeken ise vatandaş şikâyetlerini inceleyebilme yetkisidir (Paczolay, 2012: 367). Anılan yetki ile yürürlükte olan tüm kanunlar vatandaşlar tarafından Anayasa’ya aykırı oldukları gerekçesiyle Mahkeme’nin önüne getirilebilmektedir (Paczolay, 2012: 367). Vatandaşların, yürürlükte olan bir kanunun kendileri hakkında uygulanmadan ve bu sebeple henüz bir zarar doğmadan bu yola başvurabilmeleri çok yenilikçi ve cesur bir yaklaşım olarak değerlendirilmiştir (Paczolay, 2012: 367).

Macaristan Anayasası’nın 32. maddesinin A bendindeki düzenlemede ise Yüksek Mahkeme ile ilgili düzenlemeler şu şekilde kaleme alınmıştır (Tunç, 1997: 146-151; 152-154).

- ✓ Anayasa Mahkemesi, kanunların anayasaya uygunluğunu kontrol eder ve kendisine verilen diğer yetkileri kullanır.
- ✓ Anayasa Mahkemesi, Anayasa’ya aykırı her türlü kanunu iptal etme yetkisine sahiptir.
- ✓ Kanunla öngörülmüş olması durumunda tüm bireyler Anayasa Mahkemesi’ne başvuruda bulunma hakkına sahiptir.

- ✓ Anayasa Mahkemesi üyeleri, Millet Meclisi tarafından seçilir ve 15 üyeden oluşur. Anayasa Mahkemesi üyeleri Millet Meclisi üyelerinin üçte iki çoğunluğu tarafından seçilir.
- ✓ Anayasa Mahkemesi üyeleri siyasi partilere üye olamazlar. Mahkeme tarafından verilmiş bir görev olmadıkça siyasi faaliyetlerde bulunamazlar.
- ✓ Anayasa Mahkemesinin kuruluşu ve görevleri kanunla düzenlenir.

Macaristan Anayasa Mahkemesi'nin Görev ve Yetkileri

- ✓ Yasama organı tarafından kabul edilmiş ancak henüz yayınlanmamış kanunların, Millet Meclisi içtüzüğünün ve uluslararası sözleşmelerin Anayasa'ya uygunluğunu denetlemek.
- ✓ Yürürlüğe girmiş kanunların ve diğer yasama tasarruflarının Anayasa'ya uygunluğunu denetlemek.
- ✓ Yasama tasarruflarının Anayasa'ya uygunluğunu denetlemek.
- ✓ Anayasa tarafından tanınmış olan hakların ihlali durumunda ilgili anayasa şikâyetlerini incelemek.
- ✓ İhmal yoluyla ortaya çıkan Anayasa'ya aykırılıkları gidermek.
- ✓ Devletin üstün organları ile özerk bölgeler arasında ve bunların birbirleri arasında ortaya çıkan yetki ihtilaflarını çözüme kavuşturmak.
- ✓ Anayasa'da ve kanunlarla verilen diğer görevleri yapmak (Solyom, 1993: 29; Kaboğlu, 1992; 65; Tunç, 1997: 147-151; Özbudun, 1993: 162-163).

Macaristan Anayasa Mahkemesi'nin Oluşum Biçimi

Macaristan Anayasa Mahkemesi, Millet Meclisi tarafından seçilen 11 üyeden oluşmaktadır. Üyelerin görev süresi 9 yıl olup tekrar seçilebilmeleri mümkündür. Anayasa Mahkemesi Başkanı ve vekili, üyelerin kendi aralarında yapacakları seçim doğrultusunda 3 yıllık bir süre için seçilir ve tekrar seçilebilmeleri mümkündür. Hukuk eğitimi almış, 45 yaşını doldurmuş tüm vatandaşlar Anayasa Mahkemesi üyesi olabilirler. İlgili Kanunun 5. maddesindeki düzenleme uyarınca, Mahkeme'nin üyeleri hukuk yazarları, üniversite profesörleri, hukuk ve politika bilimi doktorları ya da çalıştıkları alanda en az 20 yıl görev yapmış hukukçular arasından seçilmek zorundadır. Seçilme tarihinden önceki 4 yıl içerisinde hükümet üyeliği yapmış veya bir siyasi partide görev almış ya da bir kamu kurumunda yöneticilik görevinde bulunmuş kişiler ise üye seçilemezler (Tunç, 1997: 152).

Macaristan Anayasa Mahkemesi Kararlarının Niteliği

Macaristan Anayasa Mahkemesi, anayasaya uygunluk açısından denetlediği kanunları kısmen veya tamamen iptal etme yetkisine sahiptir. Mahkeme'nin vermiş olduğu kararlar kesin niteliktedir. Kararları yayımlandıkları tarihten itibaren hüküm ifade eder. Mahkeme gerekli gördüğü hallerde, kararların yürürlük tarihini ayrıca belirleyebilme hakkına sahiptir. Anayasa Mahkemesi kararları tüm devlet organlarını bağlar (Solyom, 1993: 290; Tunç, 1997: 151). Mahkeme'nin yetki ihtilaflarının çözümüne ilişkin kararları ise sadece tarafları bağlayıcı sonuçlar doğurur. Yine yasama ihmalleri sonucu verilen kararlar sadece ilgililer açısından hüküm ifade eder. Anayasa Mahkemesi'nin önemli kararları Resmi Gazetede yayınlanmaktadır (Solyom, 1993: 291-292).

2011 Yılında Macaristan Anayasa Mahkemesi ile İlgili Yapılan Değişiklikler

Macaristan'da Anayasa Mahkemesinin yetkilerinde yapılan değişiklik, siyaset kurumunun anayasa yargısı ile olan ilişkilerine, etkileşimine ve bu etkileşimin sonuçlarına yönelik anlamlı bir örnek teşkil etmektedir. Süreç Macaristan Anayasa Mahkemesi'nin, yasama ve yürütme organları tarafından "yargısal aktivizm" yaptığı yönünde eleştirilmesiyle başlamıştır (Paczolay, 2012: 371-372). Yargısal aktivizm, yargı organlarının yaptıkları yargılamalarda, kendilerine verilen yasal yetkileri aşarak yasama ve yürütme organlarının yetkilerine müdahale etmeleri, kendilerini yasa koyucu yerine koymaları olarak tanımlanmaktadır (Itoh, 1990: 170; Aslan, 2023). Bu doğrultuda 2011 yılında, "Temel Kanun" olarak kabul edilen yeni düzenleme 1 Ocak 2012 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Kabul edilen değişiklikte Macaristan Anayasa Mahkemesi ile ilgili yeni düzenlemeler, hukukun üstünlüğü ilkesi ile siyaset kurumunun karşı karşıya gelmiş olduğu yönünde tartışmaların gündeme alınmasına sebep olmuştur (Paczolay, 2012: 371).

Yeni Anayasa'da kabul edilen düzenlemelerle Anayasa Mahkemesi'nin yetkilerinde kısıtlamaya gidilmiştir (Paczolay, 2012: 371). Anayasa değişikliğine yönelik teklifin orijinal halinde bütçe kanunu, sosyal güvenlik kanunu ve vergi kanunlarına ilişkin düzenlemelerin tümü Anayasa Mahkemesi'nin denetlediği alanlardan çıkarılmıştır. Ancak teklifin oylandıktan sonraki halinde, anılan kanunların denetim alanından çıkarılmadığı, ancak anayasaya uygunluk denetiminin kapsamında önemli kısıtlamalara gidildiği anlaşılmıştır (Paczolay, 2012: 371). Bu

doğrultuda, bir bütçe veya vergi kanunu hakkında, anılan kanunların yaşam hakkına, bireyin saygınlığına, fikir hürriyetine, din ve vicdan hürriyetine aykırı oldukları iddiası olmadığı sürece anayasaya aykırılık iddiasında bulunulamayacaktır. Anılan değişiklik, Macaristan Anayasa Mahkemesinin yetkilerinde 20 yıldan sonra yapılan ilk sınırlama niteliğindedir (Paczolay, 2012: 371).

Anayasa Mahkemesinin yetkileri ile oluşumuna yönelik yeni düzenlemeler de önem arz etmektedir. Anayasa yargısı davası usullerinden biri olarak etkin şekilde kullanılan soyut anayasa şikâyeti başvuru yolu kaldırılmış, bunun yerine kamu kurumlarının sadece bireysel işlemlerine karşı anayasa şikâyetine başvurulabileceği kabul edilmiştir (Paczolay, 2012: 371). Mahkemenin oluşumuna yönelik değişikliklerin de üzerinde durulması gerekmektedir. İlk olarak Mahkemenin üye sayılı 11'den 15'e, üyelerin görev süresi ise 9 yıldan 12 yıla çıkartılmıştır. Anayasa Mahkemesi Başkanını seçme yetkisi Mahkeme'den alınarak yasama organına verilmiştir (Paczolay, 2012: 371). Yasama organı tarafından seçilecek olan Mahkeme Başkanının görev süresi üyelerin görev süresi ile aynı tutulmuştur. Mahkeme üyelerinin seçimi yine yasama organı tarafından yapılmakla birlikte, parlamentonun bu işle görevli Seçim Komitesinin oluşumunda değişikliğe gidilmiştir. (Paczolay, 2012: 371). Değişiklik öncesinde, yasama organındaki tüm partiler parlamentodaki çoğunluklarına bakılmaksızın Seçim Komitesinde eşit üyeyle temsil edilmekteydi. Kabul edilen yeni düzenlemeyle partilerin eşit bir biçimde değil, yasama organında sahip oldukları çoğunluk esasında temsil edilmeleri ilkesi benimsenmiştir (Paczolay, 2012: 371-372). Görüleceği üzere Macaristan'da yapılan değişiklik anayasa yargısının hareket alanını sınırlar niteliktedir.

İSRAİL YARGI REFORMU

İsrail'de Bir Anayasanın Bulunup Bulunmadığı Sorunu

İsrail'de devlet organlarının kuruluşuna, kişilerin temel hak ve özgürlüklerine ilişkin temel düzenlemeler bir anayasa içerisinde hüküm altına alınmamıştır (Edelman, 2001: 9-10; Akıncı, 1998: 36). İngiliz mandası sona erdikten sonra 14 Mayıs 1948 tarihli "İsrail Devleti'nin Kuruluş Bildirgesi'nde" anayasa yapımı için bir kurucu meclis oluşturulacağı kabul edilmiş ise de 25 Ocak 1949'da görevine başlayan bu meclis, bir yıl kadar süren bir çalışma süresinden sonra, ülkenin savaş içerisinde olması, ülkede bulunan kökten dinciler ile laiklerin devletin niteliği üzerinde anlaşmaya varamamaları, ya da Lijphart'ın tabiriyle "anlaşmamakta anlaşmış olmaları" nedeniyle anayasa yapımı işini ileri tarihe bırakmıştır. (Klinghoffer, 1993: 76; Lijphart, 1999: 217; Onar, 2003: 11). Kurucu Meclis, bir anayasa yapmamakla birlikte, 1949 yılında devletin üst organlarını ve bu organların yetkilerini belirleyen Geçiş Kanunu'nu (Transition Law) kabul etmiştir (Klinghoffer, 1993: 78; Gideon, 2009: 358; Medding, 1990: 32). Kurucu Meclis daha sonrasında adını "Knesset" olarak değiştirmiştir ve o tarihten beri de İsrail yasama organı bu ismi taşımaktadır (Kedar, 2003: 729; Edelman, 2001: 10). İsrail'de devletin temel organlarının, bu organların oluşum biçimlerinin, birbirleriyle ilişkilerinin, temel hak ve hürriyetlerin kullanılma biçimlerinin bir anayasada düzenleme altına alınmamış olmasının sakıncaları Knesset tarafından zaman zaman çıkarılan ve anılan konuları düzenleyen kanunlarla giderilmeye çalışılmıştır (Maoz, 1995: 191-192). Görüleceği üzere yasama organı anayasa yapmamakla birlikte, bir anayasada yer alması gereken kanunları kısmı kısmı hazırlamış ve "Temel Kanunlar" adı altında kanunlaştırmıştır (Gross, 1990: 58-60).

Yukarıda belirttiğimiz gibi İsrail hakkında bir araştırma yapıldığında ilk bakışta, anayasa veya tek temel kanun olarak adlandırılan ve normlar hiyerarşisinde en üstte bulunan bir düzenlemenin bulunmadığı görülecektir (Kedar, 2003: 740). Ancak bu durum teorik olarak doğru bir bilgi olarak gözükse de pratikte üzerinde durulması gereken bazı hususları bünyesinde taşımaktadır. Kanaatimizce İsrail'de şekli anlamda bir anayasa bulunmasa bile maddi anlamda bir anayasa mevcuttur. Çalışmanın önceki bölümlerinde maddi ve şekli anlamda anayasa ayırımına kısa bir şekilde değinmiştik. Şekli anlamda anayasa tanımı ile diğer kanunlara göre değiştirilmesi daha zor olan, onların üstünde yer alan üstün norm kastedilmektedir. Maddi anlamda anayasa tanımında ise şekilden ziyade incelemeye konu olan normun içeriğine bakılması gerekmektedir. İsrail sistemi şekli anlamda anayasa olma kriterlerine sahip olmasa bile içerik olarak devlet organlarının oluşum biçimini, bu organların birbirleriyle olan ilişkilerini, bireylerin temel hak ve hürriyetlerini, devletin ve vatandaşların karşılıklı görevlerini düzenleyen ve maddi anlamda anayasa olarak kabul edilebilecek kanunlara sahiptir (Gideon, 2009: 359; Gross, 1990: 51; Onar, 2003: 13). İsrail'de şekli anlamda anayasa niteliğinde bir temel kanun bulunmasa da, düzenleme altına alınan konular esas alındığında maddi anlamda anayasa tanımına uyan 14 adet temel kanun bulunmaktadır (Kedar, 2009: 741; Gideon, 2009: 360). İsrail'de yürürlükte bulunan temel kanunların içeriğine bakıldığında, İsrail parlamentosu, devlet başkanlığı, hükümetin nasıl kurulup atanacağı, referandum, ekonomi, temel hak ve özgürlükler, yargı teşkilatı, ombudsman, seçimler gibi sistem için hayati önem arz eden konuların düzenleme altına alındığı ve bu sebeple her birinin aslında birer anayasa niteliğinde olduğu görülecektir (Klinghoffer, 1993: 80; Gideon, 2009: 361; Aslan, 2003). Dolayısıyla İsrail, şekli anlamda olmasa bile maddi anlamda bir anayasaya sahiptir (Sharkansky, 1997: 40). Konumuz açısından anılan temel kanunlara baktığımızda örneğin, 28 Şubat 1984 tarihli 7 numaralı Kanunun "Yargı Örgütü Temel Kanunu", 17 Mart 1992 tarihli 9 numaralı Kanunun ise "İnsanlık Onuru ve Özgürlüğü Temel Kanunu" isimlerini

taşıdıklarını görmekteyiz (Gross, 1990: 51). Ancak bu uygulamanın istisnai nitelikte olduğunu ve az sayıda ülke tarafından uygulandığını da belirtmemiz gerekir.

İsrail Anayasa Mahkemesi (Yüksek Mahkeme)

İsrail Anayasa Mahkemesi 75 yıl önce kurulmuş olup, hiyerarşi bakımından yargı sisteminin en üstünde olan ve kararları kesin niteliğe haiz bir anayasa yargısı organıdır. Mahkeme 15 üye hâkim ve 2 yazı işleri müdüründen oluşmaktadır. Mahkeme başkanı, tüm yargı sisteminin de başkanı (baş hâkim) konumundadır (Gideon, 2009: 355). İlgili Temel Kanununun 20/b maddesindeki düzenleme uyarınca Mahkeme aynı zamanda, ilk derece mahkemelerinde görülen davalarla ilgili son temyiz merciidir ve kararları diğer yargı organları için bağlayıcı niteliktedir (Gideon, 2009: 356). Mahkemenin en önemli görevlerinden birisi, yasama organı tarafından çıkarılan kanunların anayasaya uygunluğunu denetlemek ve gerektiği takdirde iptal etmektir. Mahkemenin diğer görev ve yetkilerin bakıldığında da, Yüksek Adalet Divanı (Bagatz) adı altında yargılama yapmak, vatandaşların kamu kurumları veya hükümet yetkilileri hakkında şikâyet içeren dilekçelerini kabul etmek olduğu görülmektedir (Gideon, 2009: 357-358; Aslan, 2023).

İsrail Yargı Reformu

İsrail’de kısmen gerçekleştirilmiş olan yargı reformu, siyasi aktörler ile anayasa yargısı arasındaki ilişki ve etkileşimin çok boyutlu bir şekilde anlaşılabilmesi için uygun bir örnek teşkil etmektedir. Bu başlık altında okuyucuyla İsrail’de gerçekleşen süreci, gelişmeleri ve anılan yargı reformunun anayasa yargısı üzerindeki etkilerini paylaşacağız.

Yargı Reformu Süreci ve Gelişmeler

İsrail’de koalisyondan oluşan hükümette Adalet Bakanı ve Başbakan yardımcısı olarak görev yapan Yariv Levin, 5 Ocak 2023 tarihinde basın ve yayın organlarına yaptığı açıklamada, hükümetin bir “yargı reformu” yasa paketi hazırlığında olduğunu, yapılacak değişiklik ile birlikte Yüksek Mahkeme’nin yetkilerinde sınırlamaya gidilmesinin planlandığını, yargı görevlilerinin seçiminde değişiklik yapılacağını, ayrıca bu değişikliklerin yargı reformu açısından bir başlangıç niteliğinde olduğunu, ilerleyen tarihlerde başka düzenlemelerin de yapılacağını duyurmuştur (Lynn, 2023; Sharon, 2023; Tsalic, 2023). Reform taslağı, Knesset Anayasa, Hukuk ve Adalet Komisyonu tarafından hazırlanmıştır (Sharon, 2023).

İsrail Yargı reformu 5 Ocak 2023 tarihinde kamuoyu ile paylaşıldıktan sonra yoğun bir şekilde tartışılmaya başlanmış, bu tartışmalar daha çok yargı reformu ile Yüksek Mahkeme’nin yargısal inceleme yapabilme yetkisinin daraltıldığı, yürütme organına yargısal atamalar üzerinde belirleyici olma olanağı sağlandığı, yargı organının kanun yapma ve kamu düzeni ile ilgili kararlardaki denetleme yetkisinin kaldırıldığı noktasında yoğunlaşmış ve İsrail Halkı tarafından grevler de dâhil olmak üzere geniş ölçekte protesto edilmiştir (Kingsley, 2023; Dews, 2023). Yine, koalisyon hükümetinin Yüksek Mahkemenin bazı kararlarından rahatsız olduğu, özellikle Vergi Usul Kanununa aykırı davranmaktan hakkında mahkûmiyet hükmü verilen Şas Partisi Lideri Aryeh Deri’nin bakanlık görevinde bulunmaya uygun olmadığı yönündeki kararın hükümeti rahatsız ettiği, hükümetin kamu düzeni ile ilgili kanunlar adı altında çıkardığı düzenlemelerin Yüksek Mahkeme tarafından iptal edilmiş olmasının reforma gerekçe oluşturduğu yönündeki iddialar kamuoyunun en önemli gündemini oluşturmuştur (Verma, 2023). Güveni kötüye kullanma, dolandırıcılık ve rüşvet alma suçlarından hakkında adli soruşturma başlatılmış olan Başbakan Netanyahu ise reform taslağının arkasında olduğunu açıklamış, demokratik şekilde seçilip milli iradeyi temsil eden yasama organı ile “aktivist yargı organı” arasında bir denge kurulması gerektiği yönündeki düşüncelerini kamuoyu ile paylaşmıştır (Staff, 2023). Netanyahu’ya destek olarak yasama organı temsilcilerinin bir kısmı tarafından da Yüksek Mahkeme’ye yargısal aktivizm yaptığı yönünde eleştiriler yöneltilmiştir (Folkson, 2023).

İsrail Halkı’nın yasa tasarısına karşı ülke genelinde başlattığı protesto gösterileri, kesintisiz bir şekilde 13 hafta devam etmiştir (Kingsley, 2023). Hükümette Savunma Bakanı olarak görev yapan Yoav Gallant, kabineye bir çağrı yaparak yargı reformu düzenlemesinin yasalaştırılmasının durdurulması çağrısında bulunmuştur. Başbakan Netanyahu ise bu çağrıya Bakan Gallant’ı görevden almak suretiyle yanıt vermiş ve geri adım atmamıştır (Folkson, 2023). Netanyahu başkanlığındaki koalisyon hükümetinin Anayasa Mahkemesi’nin yetkilerinde değişikliğe gitme fikri, hükümet ile yargı organı arasında da tansiyonun yükselmesine sebep olmuştur. Yüksek Mahkeme Başsavcısı ve Başkanı, reformun Anayasa’ya aykırı olduğu yönünde açıklamada bulunmuştur (Gold, 2023). Bu gelişmeler üzerine İsrail Meclisi Yasama Komisyonu, tepki çeken yargı reformu ile ilgili yasa tasarısının 2 ve 3. oylamalarının yapılmaması kararı almıştır (Lubell, 2023). Netanyahu’nun Yüksek Mahkeme’nin yetkilerinde kısıtlama içeren reform tasarısı, koalisyon ortakları arasında da görüş ayrılığına sebep olmuştur. Aşırı sağcı liderlerden Hazine Bakanı Bezaiel Smotrich, Partisi adına yazılı bir açıklama yaparak reform tasarısına karşı olduklarını ifade etmiştir (Lubell, 2023). Yine, aşırı sağcı koalisyon ortaklarından “Yahudi Kuvveti Partisi” önderi ve Ulusal Güvenlik

Bakanı olan Itamer Ben Gvir ise yargı reformu tasarısının geciktirilmemesi yönünde açıklamalarda bulunmuştur (Lubell, 2023). Sürece İsrail Devlet Başkanı Izaac Herzog da dâhil olmuştur. Herzog, yargı reformu tasarısının ülkede siyasi kriz yaptığına vurgu yaptıktan sonra, daha ayrıntılı bir şekilde müzakerede bulunulması gerektiğine dikkat çekerek, sürecin derhal durdurulması gerektiği yönünde açıklamalarda bulunmuştur (Verma, 2023).

Muhalefeti oluşturan milletvekilleri, sivil toplum kuruluşları ise hükümetin siyasal sistemdeki denge ve kontrol mekanizmalarını yürütme organı lehine değiştirmeye çalıştığını, hükümetin esas amacının rejimdeki mutlak gücü elde etmek olduğunu, reformun aslında bir rejim değişikliği anlamına geldiğini savunmuştur (Kershner, 2023). Tüm bu protesto ve eleştirilere rağmen söz konusu değişikliğin önemli bir kısmı 24 Haziran 2023 tarihinde Knesset tarafından onaylanmış ancak Cumhurbaşkanı Herzog tarafından imzalanmamış, sonrasında da Anayasa'ya aykırı olduğu gerekçesiyle iptali için Yüksek Mahkeme'ye başvurulmuştur (Kingsley, 2023; Setton, 2023; Derviş, 2023). Yüksek Mahkeme bir açıklama yaparak yasayı ilerleyen dönemde inceleyeceğini, ancak bu zaman dilimi içerisinde reform yasasının yürürlüğünün durdurulmasının mümkün olmadığını açıklamıştır (Kottasova, 2023).

Yargı Reformunun Anayasa Yargısı Üzerindeki Etkileri

Yukarıda da değindiğimiz üzere İsrail Anayasa Mahkemesi, yasama organı tarafından çıkarılan kanunların Anayasa'ya uygunluğunu denetlemekte ve bu denetim sonucunda bir aykırılık tespit ederse ilgili kanunu iptal etmekteydi. Yapılmak istenen yargı reformu bu yetkinin varlığında bir değişiklik yapmamakla birlikte, kullanılmasını zorlaştırıcı hükümler getirmektedir (Kingsley, 2023). Reformla birlikte, İsrail Anayasa Mahkemesi'nin bir kanunu Anayasa'ya aykırı olduğu gerekçesiyle iptal edebilmesi için oybirliğiyle veya dörtte üç çoğunlukla karar alması gerekmektedir (Aslan, 2023). Takdir edileceği üzere bu çoğunluğun yasama organında sağlanması çok zordur. Reformla getirilen bir diğer değişiklik ise, Anayasa Mahkemesinin vermiş olduğu Anayasa'ya aykırılık kararının Knesset'in üye tam sayısının (120) salt çoğunluğu ile (61) etkisiz kılınabilmesine yöneliktir (Dews, 2023). Haliyle bu değişiklik, anayasa yargısının bir normun anayasaya uygunluğu tespit etme işlevini tamamen etkisiz hale getirecek nitelikte bir yenilik olarak gözükmektedir. Yine İsrail Yargı reformunda, anayasa yargısı ile doğrudan ilgili olmasa da üzerinde durulması gereken bir diğer önemli değişiklik, ilk derece mahkemelerinde görev yapan hâkimlerin seçimlerine yöneliktir. İsrail'de ilk derece mahkemeleri üyeleri, adalet bakanı, hükümetteki bir başka bakan, iki Knesset üyesi, iki baro üyesi avukat, Anayasa Mahkemesi Başkanı ve iki üyesi tarafından oluşan bir Kurul tarafından atanmaktadır. Yargı reformu ile bu Kurulun yapısında değişikliğe gidilerek, baro üyelerinin Kuruldan çıkarılması, hükümet üyelerinden oluşan bloğun sayısının ise artırılması istenmektedir (Aslan, 2023). Esasen yargı bağımsızlığı ve tarafsızlığı ile ilgili olan bu değişiklik, uzun vadede tüm yargı sistemini etkileyebilecek, yargı organını yürütme organına bağımlı kılacak niteliğe sahip gözükmektedir. Tüm bu bilgiler ışığında, İsrail'de gerçekleştirilmek istenen yargı reformunun temel amacının, anayasa yargısının denetim alanının sınırlamak ve zorlaştırmak, yürütme organının yargı organı üzerinde belirleyici olmasını sağlamak olduğu rahatlıkla söylenebilir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Hukuk devleti ilkesi ekseninde faaliyet gösteren devletlerde birey hak ve özgürlüklerinin korunmasının, yönetim anlayışının hukuka uygun şekilde gerçekleştirilmesinin ilk güvencesi şüphesiz ki anayasalardır. Anayasalar, egemenliğin nasıl kullanılacağını kurumlar ve kurallar aracılığıyla düzenleme altına alan, iktidarı sınırlayan ve hukuka bağlı kılan belgelerdir. Anayasa yargısı ise yargısal usullerle devlet iktidarını sınırlayan bir denetim mekanizmasıdır. Anayasaya uygunluk denetimi ve gerekli denetim mekanizmaları bulunmadığı takdirde bir anayasanın bulunmasının da anlamı kalmayacaktır. Uygulamada sınırlı bir şekilde başlayan anayasa yargısı, gelinen zaman dilimi içerisinde neredeyse tüm demokratik devletlerin hukuk sistemlerinde kendisine yer bulmuştur. Anayasa yargısı, kuvvetler ayrılığı ilkesini benimsemiş yönetim biçimlerinde, erkler arasındaki denge ve denetlemeyi sağlayabilmek açısından büyük önem taşımaktadır. Anayasa yargısının temel görevleri, anayasada güvence altına alınmış olan temel ilkelerin yasama organı tarafından ihlal edilmesini önlemek, bireylerin temel hak ve hürriyetlerini korumak ve anayasanın üstünlüğü ile bağlayıcılığını teminat altına almak olarak özlenebilir.

Modern dönem anayasacılığı, sınırlı iktidarı gerçekleştirebilmek amacıyla zihinsel bir değişim geçirmekle kalmamış, anayasaların yazılı hale gelmesiyle birlikte belirli araçların da kullanılmasının yolunu açmıştır. Başka bir ifadeyle gelinen aşamada anayasa yargısı, hukuka uygunluğu sağlamak amacıyla büyük bir gelişim göstermiş ve bu doğrultuda da denetim ve fonksiyonlarının çeşitliliği artmıştır. Bunlardan ilk akla gelenler, bireylerin kişisel anayasal haklarının ihlalinin anayasa şikâyeti yoluyla yaptırıma bağlanması, devlet organları arasında çıkan uyuşmazlıkların çözülmesi, yüce divan sıfatıyla belirli kamu görevlilerinin yargılanması, siyasi partilerin ve seçimlerin denetlenmesidir. Görüleceği üzere anayasa yargısı, anayasal hukuk düzeninin koruyucusu konumundadır. Hukuk düzenlerinde anayasal yapının koruyucusu konumunda olan anayasa yargısı organları, görev alanları ve denetim şekilleri itibariyle farklılıklar sergilemektedir. Ancak tüm bu çeşitliliğe rağmen, hukuk devletini

gerçekleştirmek, anayasanın üstünlüğünü sağlamak, temel hak ve hürriyetleri korumak gibi amaca yönelik belli temel noktalarda büyük bir uyuşma sağlanmaktadır.

Demokratik hukuk devletlerinde Anayasa Mahkemeleri veya anayasaya uygunluk denetimi yapan yargı organları, anayasaya aykırı olan, hak ve özgürlükleri ölçsüz şekilde sınırlandıran düzenlemeleri iptal etmek suretiyle hukuka aykırı işlemleri sistemden çıkarmakta, anayasaya aykırı kararları etkisiz kılmakta, hak ihlallerini yaptırma tabi kılmaktadır. Bu sebeple anayasallık denetimi yapan yargı organları, demokrasinin de en önemli koruyucularından birisi haline gelmiştir. Anayasa yargısı organları, toplumsal gelişmelere uyumlu bir şekilde görev alanları ve çalışma yöntemleri açısından belirli yöntemlere sahip olmuştur. Ancak bu durum belirli problemleri de beraberinde getirmiştir. Anayasa yargısının zaman içerisinde genişleyen görev alanı siyaset ile hukuk arasında bir kesişme noktası yaratabilmekte ve bu kesişme noktası da bir güç savaşına dönüşebilmektedir. Anayasalar, yapıldıkları zaman dilimi, içerdikleri hükümler itibarıyla hukuksal metinler olmakla birlikte siyasal metinler olma özelliği de gösterirler. Diğer bir ifadeyle anayasalar hem hukuki hem de siyasi metinlerdir. Bu durumun bir sonucu olarak anayasa yargısı organları, üstlendikleri görev itibarıyla hem hukuksal hem de siyasal yönleri bulunan organlar konumuna gelmektedir. Özellikle yargı organları tarafından fren ve denge mekanizmasının gereği olarak verilen kararlarda, yine siyasi partiler, seçimler ve yüce divan sıfatıyla verilen kararlarda kamuoyu nezdinde siyasi yön öne çıkarılmakta ve anayasa yargısı demokratik meşruiyet yönünden eleştiriye uğramaktadır.

Anayasa yargısı organlarının temel varlık nedeninin normlar hiyerarşisini sağlamak, anayasaya aykırı düzenlemeleri tespit etmek, devlet organlarının işlemlerinin hukuka uygunluğunu sağlamak olduğu düşünüldüğünde devlet sistemi içerisinde yer alan diğer siyasi aktörlerle mücadeleye girişmesi kaçınılmaz bir durum olarak görülmelidir. Ancak, yürütme ve yasama organlarının görev ve yetki alanlarının genişliği dikkate alındığında, anılan organların yargı organına göre daha üstün konumda bulduklarını kabul etmek gerekir. Siyaset kurumu ile anayasa yargısı karşı karşıya geldiğinde, yasama organı anayasayı değiştirme, kanun yapma yollarıyla yargı organını işlevsiz hale getirebilme imkânına sahiptir. Anayasa yargısı ile siyaset kurumu arasındaki etkileşim bir çatışma niteliğine dönüştüğünde, siyaset kurumu da kendi elindeki imkânları kullanmak suretiyle yargı organlarını pasifize etme yolunu seçebilmektedir. Bu yöntemin, demokrasi yolunda belirli aşamaya gelmemiş, hukuk kültürünün sosyolojik olarak yerleşmemiş olduğu ülkelerde daha sorunsuz bir biçimde gerçekleştirilebileceği muhakkaktır.

Siyaset kurumu ile anayasa yargısı arasındaki etkileşimin bir sonucu olarak, anayasaya uygunluk denetimi yapan yargı organlarının görev ve yetkilerinde değişiklik yapılması, sınırlama getirilmesi konusuna en uygun örnekler, Macaristan Anayasa Mahkemesi'nin görev alanında yapılan değişiklik ve İsrail'de gerçekleştirilmeye çalışan yargı reformudur. Macaristan'da 2011 yılında yapılan anayasa değişikliği ile ve yine İsrail'de 2022 yılında kamuoyu ile paylaşılan yargı reformu ile her iki ülkenin anayasaya uygunluk denetimi yapan yargı organlarının yetkilerinde kısıtlamaya gidilmiştir. İsrail'de halkın yapılmak istenen bu değişikliğe verdiği tepki dikkat çekicidir.

Her iki örnek de bize göstermektedir ki devlet organları hukuk devleti ilkesini benimsemeli, işlemlerini bu doğrultuda yapmalıdır. Anayasa yargısı ile siyaset kurumu arasındaki ilişki insan hakları, hukukun genel ilkeleri, erkler ayrılığı ilkeleri çerçevesinde yürütülmelidir. Hukuk ile siyaset kurumu arasındaki ilişkide bu eksenden çıktığı takdirde, karşılıklı güç dengesi bozulabilmekte, siyasal rejimin hem meşruluğu hem de devamlılığı tartışılır hale gelebilmektedir. Karşılıklı bozulan bu dengelerin yeniden kurulması zaman alabileceği gibi somut şartlar içerisinde sancılı bir süreci de beraberinde getirebilir. Bu doğrultuda hem yasama ve yürütme organları hem de anayasa yargısı kurumları kendi sınırları içerisinde faaliyet göstermeli, kuvvetler ayrılığı ve hukuk devleti ilkelerine uyarak demokratik hukuk devletinin gelişimine katkı sağlamalıdır. Bu bağlamda yargı organlarına da görev düşüğü tartışma götürmez bir gerçek olarak karşımıza çıkmaktadır. Hukuk devleti ve anayasaya uygunluğu sağlamakta bir araç olarak kullanılan anayasa yargısı organları, kendi görev alanlarını açıklığa kavuşturmalı, sınırlarını belirlemeli, diğer devlet organları ile olası çatışmaları engellemek için hukuk içinde hareket etmelidir.

KAYNAKÇA

- Akın, İ. (1979). Kamu Hukuku, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayını, İstanbul.
- Akıncı, S. İsrail'in Anayasal Düzeni, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, Kırıkkale.
- Aldıkaçtı, O. (1984). Anayasa Hukukumuzun Gelişmesi ve 1961 Anayasası, Fakülteler Matbaası, İstanbul.
- Aliefendioğlu, Y. (1991). "Temel Hak ve Özgürlükler Açısından Anayasa Yargısı", AİD, 24(3):425-451.
- Aliefendioğlu, Y. (1995). Anayasa Yargısı ve Türk Anayasa Mahkemesi, Yetkin Yayınevi, Ankara.
- Alder, J. (1989). Constitutional and Administrative Law, Macmillan.

- Aslan, V. (2003). İsrail'in Türkiye Örneğine Bakarak Çıkarılması Gereken Dersler Var", SALOM, Erişim Tarihi: 25.04.2023.
- Atar, Y. (2000). Türk Anayasa Hukuku, Mimoza Yayınları, Konya.
- Azrak, A. Ü. (1984). "Almanya ve Avusturya'da Anayasa Yargısının Esasları", İstanbul Üniversitesi SBF, 2(2): 5-29.
- Balta, T.B. (1961). "Türkiye'de Anayasa Yargısı", Ankara Üniversitesi HFD, 1(18):547-563.
- Barnett, Randy E. (2003). "Constitutional Legitimacy", Columbia Law Review, 103(1):111-148.
- Batum, S. (2011). Cumhuriyet Kitapları, İstanbul.
- Bilir, F. (2018). Sorularla Anayasa Hukuku, Der Yayınları, İstanbul.
- Blair, P.M. (1981). Federalizm and Judicial Rewiew in West Germany, Clarendon Press, Oxford.
- Brewer, A.R. (1989). Judicial Rewiew in Comperative Law, Cambridge University Press.
- Brezekinski, M. F. (1993). "The Emergence of Judicial Rewiew in Eastern Europe: The Case of Poland", The American Journal of Comperative Law, Venice Commission Special Edition, 41(2):153-174.
- Caniklioğlu, M. (2008). "Hukuk Devletinde Siyasal İktidar ve Yargının Karşılıklı Konumu-İlişkileri", AİD, 17(3):3-27.
- Cappelletti M. & Cohen, W. (1989). Comperative Constitutional Law, The Bobbs-Merrills Company, Indianapolis, New York.
- Çağlar, B. (1989). Anayasa Bilimi Bir Çalışma Taslağı, BFS Yayınevi, İstanbul.
- Dahl, R. A. (1993). Demokrasi ve Eleştirileri (Çev.: Levent Köker), Türk Siyasi İlimler Derneği-Türk Demokrasisi Vakfı Ortak Yayını.
- Dal, K. (1986). Türk Esas Teşkilat Hukuku, Bilim Yayınları, Ankara.
- Daver, B. (1986). "Anayasa Mahkemesi Kararları Açısından Siyasal Partiler: Birkaç Örnek Olay", AYD, 2:93-140
- Derviş, A. (2023). "İsrail Protestoları ve Anayasal Çelişkiler", Independent.
- Dews, F. (2023). "Israel's Supreme Court Reform Crisis", The Brooking Institution the Current, 20230727-The-Current-Sachs.pdf (brookings.edu).
- Döner, A. (2021). Türk Anayasa Hukuku, Yetkin Yayınevi, Ankara.
- Edelman, M. (2001). To Make a Constitution: The Case of Israel Prepared for Presantation at the American Political Science Association, San Francisto, CA., August 29- September 2.
- Erdoğan, M. (1996). Anayasal Demokrasi, Siyasal Kitabevi, Ankara.
- Eren, A. (2018). Anayasa Hukuku Ders Notları, Onikilevha Yayınları, İstanbul.
- Eroğul, C. (1974). Anayasayı Değiştirme Sorunu, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayını, Ankara.
- Eroğul, C. (1994). "Anayasa Mahkemesi ve Siyaset", MBD, 165:22-46.
- Eroğul, C. (2012). "Siyaset Bilimi: Kavramlar, İdeolojiler, Disiplinler Arası İlişkiler", Siyaset (Hazı.; Gökhan Atılğan & Atilla Aytekin), Yordam Kitap, İstanbul.
- Esen, B. N. (1972). Anayasanın Anayasa Mahkemesince Yorumlanması, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yalınları, Ankara.
- Fallon, R. (2005). "Legitimacy and Constitution), Harward Law Rewiew, 116(86): 1787-1853.
- Fendoğlu, H. T. (2017). Anayasa Hukuku, Yetkine Yayınevi, Ankara.
- Feyzioğlu, T. (1951). Kanunların Anayasaya Uygunluğunun Kazâi Murakebesi, Güney Matbaacılık, Ankara.
- Folkson, M. (2023). "Israeli Judicial Reforms: The end of democracy or a hullababo about nothing". I24News.
- Gideon, S. (2009). "Constitutionl, Revolutions: Israel as a Case Study", International Journal of Law in Context, Cambridge University Press: 355-378.

- Gold, H. (2023). "A threat to democracy or much-needed reform? Israel's judicial overhaul explained", The judicial reform plan to give more powers to Israel's Knesset parliament , CNN.
- Gören, Z. (1995). "Anayasa Mahkemesi'ne Kişisel Başvuru", AYD, 11:98-134.
- Gözler, K. (2000). Türk Anayasa Hukuku, Ekin Yayınevi, Bursa.
- Gözler, K. (2008). Anayasa Hukukuna Giriş, Ekin Yayınevi, Bursa.
- Gross, G. M. (1990). "The Constitutional Question in Israel" Constitutionalism, The Israeli and American Experiences, (Ed.; Daniel J. Elezar), The Jerusalem Center for Public Affairs, University Press of America, USA: 50-72.
- Guesdes, A.M. (1987). "Portekiz Anayasa Mahkemesi", AYD, 4:83-98.
- Gülenerer, S. (2012). Türkiye'de Anayasa Yargısının Demokratik Meşruluğu, XII Levha Yayınları, İstanbul.
- Gürbüz, Y. (1981). Anayasalar, Filiz Kitabevi, İstanbul.
- Güriz, A. (2005). Hukuk Başlangıcı, Siyasal Kitabevi, Ankara.
- Hakyemez, Y. Ş. (2004). Mutlak Monarşilerden Günümüze Egemenlik Kavramı, Seçkin Yayınevi, Ankara.
- Heywood, A. (2018). Siyasetin ve Uluslararası İlişkilerin Temel Kavramları (Çev.: Fahri Bakırcı), BB101 Yayınları, Ankara.
- Işıktaç, Y. (2004). Hukuk Yazıları, Dil, Yorumlama ve Hukuk İlişkisi, Yetkin Yayınları, Ankara.
- Itoh, H. (1990). "Judicial Review and Judicial Activism in Japan", Law and Contemporary Problems, The Constitution of Japan: The Fifth Decade (Part 1), Duke School of Law 53(1): 170-192.
- Kaboğlu, İ. Ö. (1992). Anayasa Yargısı, İmge Kitabevi, İstanbul.
- Kaboğlu, İ. Ö. (2005). Anayasa Hukuku Dersleri, Legal Kitabevi, İstanbul.
- Kapani, M. (1981). Kamu Hürriyetleri, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayını, Ankara.
- Karamustafaoğlu, T. (1968). "Anayasa Yargısının Önemli Sorunları", Ankara Üniversitesi HFD, 25(3-4):91-100.
- Kedar, N. (2003) "The Constitutional Revolution: The Rise of Purposive Interpretation in Israel", Tel Aviv University Law Review 26: 737-757.
- Kershner, I. (2023). "Thousands in Israel Protest Netanyahu's Plans to Limit Courts". The New York Times.
- Keskinsoy, Ö. (2018). Anayasa ve Türk Anayasa Hukuku, Monopol Yayınları, Ankara.
- Kessler, C. (1972). The Austrian Federal Constitution, Wien, Austria.
- Kingsley, P. (2023). "Israel's Supreme Court Weighs Law That Limits It's Own Power", The New York Times.
- Kıratlı, M. (1966). Anayasa Yargısında Somut Norm Denetimi: İtiraz Yolu, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara.
- Kışlalı, A. T. (1987). Siyaset Bilimi, Ankara Üniversitesi Basın-Yayın Yüksekokulu Yayınları.
- Klingsberg, E. (1993). "Safeguarding the Transition", East European Constitutional Review, 2(2): 40-62.
- Klinghoffer, Y. H. (1993) "The Establishment of the State of Israel: Constitutional History" in Yitzhak Zamir (ed.) Klinghoffer Volume on Public Law (in Hebrew), 53. Jerusalem: Hebrew University: 75-101.
- Kommers, D. P. (1989). The Constitutional Jurisprudence of the Federal Republic of Germany, Duke University Press, Durham and London.
- Kottosova I. (2023). "Israeli Supreme Court to review law that limits its power, setting up showdown with government". CNN World.
- Lijphart, A. (1984). Çağdaş Demokrasiler: Yirmibir Ülkede Çoğunlukçu ve Oydaşmacı Yönetim Örüntüleri (Çev.: Ergun Özbudun ve Ersin Onulduran), Türk Demokrasi Vakfı ve Siyasal İlimler Derneği Ortak Yayını, Ankara.
- Lijphart, A. (1999). Patterns of Democracy, Government Forms and Performance in Thirty-Six Countries, Yale University Press, New Haven and London.
- Lubell, M. (2023). "Explainer: Israel Judicial Reform: What's It all About", Reuters.

- Lynn, C. K. (2023). "Ministry legal advisers are first target in coalition's plan to remake judiciary", www.timesofisrael.com.
- Maoz, A. (1995). "The Institutional Organization of the Isreal Legal System", Introduction to the Law of Israel, Klawer Law Internationl, The Haque, The Netherlands.
- Medding, P.Y. (1990). The Founding of Isreal Democracy: 1948-1967, Oxford University Press, New York.
- Memiş, E. (2005). Anayasa Hukuku Ders Notları, Filiz Kitabevi, İstanbul.
- Murphy, U. (2019). Teorik Çerçeve de Türkiye’de Yargı Bağımsızlığı, Yetkin Yayınları, Ankara.
- Müller, A.P. (1988). "İsviçre Raporu", AYD (7. Avrupa Anayasa Mahkemeleri Konferansı Özel Sayısı):105-131.
- Müller, F. (2009). Anayasa Hukukunun Çalışma Yöntemleri (Haz.: Fazıl Sağlam), Maltepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları.
- Onar, E. (2003). İsrail’in Kendine Özgü Bir Hükûmet Sisteminden Eskisine Geri Dönüşü, Tasarım Limited Şirketi, Ankara.
- Özbudun, E. (1993). Demokrasiye Geçiş Sürecinde Anayasa Yapımı, Bilgi Yayınevi, İstanbul.
- Özbudun, E. (2005). "Anayasa Yargısı ve Demokratik Meşruluk Sorunu", Demokrasi ve Yargı (Ed. Ozan Ergül), Türkiye Barolar Birliği Yayını, Ankara:1-16.
- Öztürk, B. (1989). "Bir Ceza Muhakemesi Olarak Anayasa Mahkemesi (Yüce Divan)", AYD, 12: 59-108.
- Paczolay, P. (2012). "Macaristan Anayasa Mahkemesinin Yetkilerinde Değişiklik", AYD, 29: 367-380.
- Patfield, C.F. (1989). British Constitution, Made Simple Books, Great Britain.
- Pekcanitez, H. (1995). "Mukayeseli Hukukta ve Medeni Yargıda Verilen Kararlara Karşı Anayasa Şikayeti", AYD, 12:260-287.
- Perinçek, D. (1968). Türkiye’de Siyasi Partilerin İç Düzeni ve Yasaklanması Rejimi, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayını, Ankara.
- Sabuncu, Y. (1982). "Federal Almanya’da Anayasa Şikâyeti", Ankara Üniversitesi SBFD, 37(3-4): 139-151.
- Sartori, G. (1993). Demokrasi Teorisine Geri Dönüş (Çev.: Tuncer Karamustafaoğlu ve Mehmet Turhan), Türk Demokrasi Vakfı Yayını, Ankara.
- Scott, D. M. (1979). "0" Level British Constitution, Butter Worths, London.
- Setton, K. (2023). "Israel Faces Constitutionl Crisis as Suprame Court Debate Approaches", Themedialine.
- Sharon, J. (2023), "Levin unveils bills to remove nearly all High Court's tools for government oversight", www.timesofisrael.com.
- Solyom, L. (1993). "Macaristan Anayasa Mahkemesinin Toplumsal Sistem Değişikliği İçindeki Rolü", AYD, 9: 287-301.
- Sharkansky, I. (1997). Policy Making in Israel, Routins for Simple Problems and Coping with the Complex, University of Pittsburg Press, Pittsburg.
- Soysal, M. (1995). 100 Soruda Anayasanın Anlamı, Gerçek Yayınevi, İstanbul.
- Staff, T. (2023). "Netanyahu shrugs off protest, says millions of voters demanded judicial overhaul", The Times of Israel, 15 Ocak 2023.
- Steinberger, H. (1992). "Models of Constitutional Jurisdiction", European Commission for Democracy Thorough Law, Council of Europe, Strasbourg.
- Stone, A. (1994). "Judging Socialis Reform: The Politics of Coordinate Construction in France and Germany", Comperative Political Studies, 26(4):450-489.
- Tanör, B. (1986). İki Anayasa 1961-1982, Beta Yayınevi, İstanbul.
- Teziç, E. (2012). Anayasa Hukuku Genel Esaslar, Beta Yayınları, İstanbul.
- Tsalic, N. (2023). "Unpacking the Israeli Judicial Reform", timesofisrael.com.

- Tunç, H. (1997). Karşılaştırmalı Anayasa Yargısı, Yetkin Yayınları, Ankara.
- Tunç, H. (1995). “Anayasa Yargısında Yeni Oluşumlar: İşlevsel ve Kurumsal Açından Türk Anayasa Mahkemesi ile Macaristan ve Kore Anayasa Mahkemelerinin Karşılaştırılması”, AYD, 12:288-309.
- Turhan, M. (2004). Anayasal Devlet, Naturel Yayınevi, Ankara.
- Türk, H. S. (2003). Daha İyi Bir Anayasa İçin, Tesav Yayınları, Ankara.
- Uslu, F. (2018). Bütün Konularıyla Anayasa Yargısı Dersleri, Adalet Yayınevi, Ankara, 2018.
- Vedel, G. (1960). “Teşri ve İcranın Münasebetleri Problemi” (Çev.: Taner Timur). SBF, 15(3):711-752.
- Vedel, G. (1993). “Temel Hukuki Seçenekler”, BTÜ Ülkelerinde Demokrasiye Geçiş ve Anayasa Yapımı (Çev.: Ergun Özbudun ve Levent Köker), Türk Demokrasi Vakfı Yayını, Ankara.
- Verma, V. (2023). “Impact of Israel’s Ongoing Protest Related To The Nation’s Judicial Reforms”, The Jerusalem Post.
- Yenisey, F. (1995). “Sanık Haklarının Anayasa Mahkemesi Tarafından Korunması”, AYD, 12:121-135.
- Yıldırım, U.T. (2021). “Türk Siyasi Hayatında Anayasa Yargısı-Siyaset İlişkisi: Türk Anayasa Mahkemesi Üzerinden Bir Değerlendirme”, Turkish Studies-Economy, 16(1):571-587.
- Where, K.C. (1984). Modern Anayasalar (Çev.: Mehmet Turhan), Değişim Yayınları, İstanbul.